

ДАЛЁКІ ПОШУМ МОРА

Казкі

Змест

Пясочны замак.....	3
Белая Незабудка	8
Мэва	12
Далёкі пошум мора.....	16
Вогненнае дрэва.....	21
Секстына з-пад радыятара.....	24
Сляза Волата.....	29
Чарнакніжнік.....	35
Запавет Майстра	41
Крывіцкі апокрыф.....	42

ПЯСОЧНЫ ЗАМАК

Дзіўная істота сядзела на беразе мора і спявала вясёлую песеньку: маленькі працавіты Пясчанік, які толькі што скончыў будаваць свой чарговы замак.

Мініяцюрны замак зіхцеў на сонцы маціцай ракавак, грацыёзныя муры і спічастыя дахі лёгка і бязважка ўзносіліся да высокага неба, якое ад гэтага рабілася блізкім і зразумелым.

З пракаветных часоў будавалі продкі Пясчаніка замкі з жоўтага блішчастага пяску, пакідалі іх невядомым жыхарам, а самі крочылі далей берагам мора, на ўсход; будавалі ўсё новыя і новыя замкі, пакуль аднойчы самі не знікалі ў невядомасць, як знікаюць беззваротна і назаўсёдна сляды ў прагных пацалунках марскіх хваляў.

Чакаў той немудрагелісты шлях і Пясчаніка, а пакуль што ён муркатаў песеньку за песенькай і ўлюбёна пазіраў на сваю толькі што скончаную працу.

Сонца ўсё вышэй узнімалася над люстраной вадой, і паступова халодны вільготны ранак змяняўся сухім, спякотным днём.

Пясчанік усё сядзеў ля замка і нікуды не хацеў ісці, аж пакуль не зразумеў канчаткова сваё ўпартае жаданне парушыць спрадвечны закон продкаў і дачакацца тых невядомых, ніколі не бачаных жыхароў, дзеля якіх ён жыў і будаваў.

«Мае бацькі заўсёды працавалі ноччу, а раніцай таропка ішлі далей на ўсход, каб вечарам на новым месцы распачаць новы замак. Нам забараняецца бачыць жыхароў. Але ж гэта несправядліва і незразумела: ствараць прыгажосць і карысць для кагосьці невядомага, не маючы ніякай магчымасці даведацца, як яны гэта ўспрымаюць і разумеюць. А раптам жыхарам нешта не падабаецца, можа, зусім нейкая дробязь, пра якую яны проста не могуць нас папярэдзіць? Чаго і каго мы баімся, куды і адкуль бяжым, не ведаючы спачыну? Можа, палохаемся ганьбы і кпінаў за сваю працу? Але нельга не заўважыць хараства там, дзе яно ёсць. Калі ж яго няма, дык навошта далей жыць, узводзіць пачварныя гмахі і нясклепістыя будынкі? Няхай я парушу спрадвечны закон продкаў, але я даведаюся праўду і супакою свае згрызоты і сумненні»,— вырашыў маленькі Пясчанік і адчуў доўгачаканую палёжку, што ўрэшце адважыўся здзейсніць сваё даўняе нясмелае жаданне.

Ён сядзеў доўга, ажно пакуль сопца не перасунулася ў зеніт. Тады ў прыбярэжным зарасніку пачуліся шоргат і трэск, нечыя галасы і злы смех. З травы выскачыў Пацук, з кустоў вылезла Малпа, з-за дрэў выйшаў Конь.

З агідным віскатам Пацук кінуўся ў Замак і знік пад яго бясконцамі скляпеннямі. Малпа з важным выглядам абышла вакол замка, кратаючы рукамі муры і брамы. Конь лёг на цёплы пясок і абыякава ўтаропіўся ў супрацьлеглы ад замка бок.

Пясчанік не зварухнуўся, і звяры не заўважылі яго. А магчыма — ім было ўсё роўна.

Праз нейкую хвіліну зноў з’явіўся Пацук і нешта злосна шапнуў Малпе. Малпа задаволена ўсміхнулася і, паказытаўшы Пацука за вухам, гукнула Каня. Конь узняўся, ляніва пазяхнуў і пачаў руйнаваць замак.

— Што вы робіце?! — закрычаў Пясчанік, здзіўлены і абураны.

Конь спыніўся, абярнуўся да маленькага Пясчаніка і запытальна зірнуў на Малпу, за якую схаваўся Пацук.

— Ты — хто? — важна спыталася Малпа.

— Я — Пясчанік, я пабудаваў гэты замак і не разумею, навошта вы яго разбураеце!

— А навошта ты яго пабудаваў? Хіба не для таго, каб яго разбуралі?

— Вядома, не. Я пабудаваў замак для таго, каб у ім жылі.

— Ды ты — увогуле дзівак. Хто гэта будзе жыць у пясочным замку? Ніхто.

— Ён — дзівак, — віскнуў з-за Малпы Пацук, а Конь неахвотна і вяла заржаў.

— Як — ніхто? — зусім разгубіўся Пясчанік. — Мае продкі з пракаветных часоў узводзілі пясочныя замкі, і заўсёды для іх знаходзіліся жыхары.

— Якія жыхары? — пацікавілася Малпа.

— Не ведаю. Продкі ніколі не чакалі іх прыходу, яны адразу ж ішлі на ўсход, будаваць новыя замкі. Таму жыхароў ніхто ніколі не бачыў, і ніхто ніколі не распавядаў, якія яны.

— Вось бачыш,— узрадавалася Малпа.— Значыць, ніякіх жыхароў ніколі і не было, калі іх ніхто не бачыў. Таму твае продкі і не чакалі іхняга прыходу, бо нельга дачакацца таго, што не існуе.

— Ніколі не было? — пачаў разумець увесь жах зведанай ім нарэшце таямніцы Пясчанік.— Але навошта ж тады будаваць замкі? Навошта было жыць маім продкам, навошта жыць мне?

— Ну, можа, былі калісьці раней, зусім даўно, а потым перавяліся, зніклі,— суцяшальна ўдакладніла Малпа і добрачыліва працягвала: — Мы таксама калісьці штосьці для некага будавалі. А потым зразумелі ўсю марнасць і непатрэбнасць гэтай працы і вырашылі заняцца больш вартай і разумнай справай — знішчаць зробленае іншымі. Зараз мы ідзем па ўзбярэжжы мора на ўсход і руйнуем пабудаванае табой і іншымі дзівакамі. Павер мне, гэта куды прыемней, спакайней і карысней. І нікому ніякай шкоды — пясочныя замкі, напрыклад, калі своечасова не паспееш іх разбурыць, развальваюцца самі, як толькі ўсчанецца залева альбо насунецца шторм. Выцеры слёзы, і пойдзем з намі.

— Мне цяпер усё роўна,— сказаў Пясчанік і ў апошні раз паглядзеў на замак, разбураны і змярцвелы.

Маціцавыя ракаўкі не блішчэлі на сонцы і гонкія спічастыя дахі не ўзносіліся над жоўтымі мурамі.

Неба згусла і сінела недзе далёка-далёка; Пясчанік, Малпа, Пацук і Конь рушылі на ўсход.

* * *

Яны сунуліся ўсё далей, і рабілася іх усё больш. Недзе побач з Пясчанікам муркатала дзікая Котка, ззаду рохкала Свіння, наперадзе, высалапіўшы язык, бег Сабака. Яшчэ шмат невядомых і проста безыменных стварэнняў гнятліва цягнулася ў тым жа кірунку і з той жа мэтай, а неба засцілася доўгай чарадой рознаплямённых птушак, пакінуўшых свае гнёзды, каб разбураць гнёзды чужыя.

— Навошта ты будуеш, хіба не для таго, каб потым хтосьці руйнаваў? — пытаў ужо сам Пясчанік у чарговага дзівака і крочыў далей без радасці і жадання.

— Хто гэта будзе жыць у паветраным замку?! — пераконваў усіх Пясчанік і праводзіў дні за днямі, не шкадуючы, што іх застаецца ўсё меней.

— Ніякіх жыхароў ніколі і не было, калі іх ніхто не бачыў, — тлумачыў Пясчанік, а ў вачах яго хаваліся смутак і туга.

— Я таксама калісьці штосьці для некага будаваў, а потым зразумеў усю марнасць і непатрэбнасць гэтай працы і вырашыў заняцца больш вартай і разумнай справай, — ахвотна спавядаўся Пясчанік, а ноччу захлынаўся слязьмі, праклінаў той дзень, калі яму захацелася ўведаць праўду, і зайздросціў тым, хто ідзе спрадвечным шляхам продкаў, ні пра што не задумваецца і не здагадваецца.

Але аднойчы яны сустрэлі істоту, якая будавала палацы з вапны і насуперак усякаму розуму, нават калі зведала таямніцу сваёй бяссэнсавасці і нікому-непатрэбнасці, адмовілася разбураць зробленыя ёю палацы і ўвогуле хоць штосьці нішчыць у гэтым сусвеце. Тады звяры раз'юшыліся і па загаду Малпы самі зруйнавалі вапнавыя палацы, не зважаючы на слёзы і на літанні няшчаснай ахвяры. І пайшлі прэч, пакінуўшы руіны ў вапне і разбурэнне ў душы.

Пясчанік непрыкметна затрымаўся і, азірнуўшыся, падышоў да заплаканай істоты.

— Як цябе зовуць? — толькі і паспеў спытаць ён, бо яго адразу паклікалі.

— Вапнінка, — толькі і паспела адказаць яна, бо праз імгненне ён знік.

«Вапнінка» — здолеў ён усё ж пачуць і ўсю ноч думаў толькі пра яе, а таму — пра сябе ранейшага.

Праз некалькі дзён Малпа адправіла некуды Пацука, Свінню і Ваўка, і калі яны вярнуліся, Пясчанік падслухаў, што Вапнінка зноў пабудавала палац, а звяры зноў яго зруйнавалі.

— Мы не можам затрымавацца столькі часу амаль на тым жа месцы з-за адной вар'яткі! — раззлавалася Малпа, адразу страціўшы свой важны і аўтарытэтны выгляд. — Заўтра пойдзеце туды зноў, і калі ўбачыце новы палац, знішчыце разам з палацам і яго стваральніцу. Яна паказвае ўсім вельмі дрэнны прыклад і перашкаджае працаваць.

Пясчанік дачакаўся ночы і, калі шчыльная цемра ахутала зямлю, непрыкметна выбраўся са зграі.

«Прэч адсюль, прэч! — узрушана шаптаў ён, прабіраючыся на захад, да Вапнінкі і яе палацаў. — У пяску, пад палацам, я выкапаю такі глыбокі падземны ход, што нават Пацук не пралезе туды ўслед за намі. А пралезе — зраблю для яго пастку. Калі яны прыйдуць, мы схаваемся і перачакаем; яны ж не могуць доўга затрымлівацца на адным месцы — ім трэба ісці, ім трэба спяшацца, а нам пакуль ісці і спяшацца няма куды. Яны пасунуцца далей, а мы будзем узводзіць вапнавыя палацы і пясочныя замкі з магутнымі, надзейнымі мурамі і гонкімі блішчастымі дахамі з маціцавых ракавак. Мы будзем будаваць і спадзявацца, ствараць і верыць. А жыхары з’явяцца, яны абавязкова з’явяцца, трэба толькі іх доўга і настойліва чакаць».

Пясчанік ішоў скрозь вабкую, густую цемру, толькі злёгка падсвечаную люстрастай паверхняй мора, думаў пра будучае шчасце і спяваў бадзёрую песеньку.

Насустрач яму насоўвалася здалёк імгліста-белая пляма толькі што пабудаванага вапнавага палаца.

БЕЛАЯ НЕЗАБУДКА

У гэтым маленькім горадзе не было ні дымных каміноў, ні хуткіх машын. Машыны, праўда, у горадзе вадзіліся, але рухаліся яны нетаропка і паважна.

— Можаче вы ездзіць хоць крышачку хутчэй?! — абураўся горад-малютка.

— А куды спяшацца ў такім невялічкім горадзе? — дзёрзка адказвалі ляніввыя машыны.

У гарадка была мара — мець хаця б адзін заводскі комін. Комін павінен дыміць і сцвярджаць годнасць горада. А пакуль што гарадок быў маленькі, чысты і квітнеючы. Людзі бадзёра крочылі па трох яго вуліцах, але таксама ніколі і нікуды не спяшаліся. Жыла сярод іх і адна працавітая бабулька, у якой, вядома ж, былі ўнукі, але жылі яны ў іншым, вялікім і шумным, горадзе, з сотнямі дымных каміноў і хуткіх машын. Таму, калі ўнукі прыезджалі да бабулі, гарадок прагна слухаў іх размовы (ён так марыў стаць вялікім, сапраўдным горадам!).

Але ўнукі гасцявалі рэдка, нават вельмі рэдка, і старая бавіла свой час, працуючы ў садзе. Там раслі цюльпаны, астры, ружы, нарцысы, півоні. Асабліва шмат было незабудак. Ды вось аднойчы ўбілася ў сад суседская карова і з'ела ўсе незабудкі. Ацалела толькі адна — белая. Відаць, карова палічыла, што незабудкі бываюць толькі блакітныя, таму не звярнула на яе ўвагу. Бабуля любіла Белую Незабудку, клапатліва даглядала і любавалася ёю кожную рапіцу. Суседкам яна тлумачыла, што Белая Незабудка нагадвае ёй далёкае юнацтва.

Незабудка таксама любіла сваю гаспадыню: заўсёды, калі бабуля падыходзіла, хіліла да яе галоўку. Наогул, незабудкі — пяшчотныя, сціплыя кветкі. І Белая Незабудка не была выключэннем — яна ўвабрала ў сябе ўсе лепшыя якасці сваіх родзічаў і ніколі не фанабэрылася перад іншымі кветкамі.

Раней непадалёк ад яе жыў Пырнік — дасціпны весялун і цікавы апавядальнік. Кветкі хавалі яго ад бабулі, а ён сваімі выдумкамі хоць трохі ажыўляў іх аднастайныя дні. Усё ж старая знайшла яго, вырвала з каранем і выкінула за плот. Цяпер кветкі сумавалі.

Але аднойчы да іх завітаў нечаканы госць.

Да бабулі прыехалі ўнук з ўнучкай. У першы ж дзень ян выправіліся на прагулку (жыхары вялікіх і дымных гарадоў вельмі любяць загарадныя прагулкі) і вярнуліся з вялізным букетам палявых кветак. Калі ішлі паўз агародчык з букета ўпаў на зямлю Званочак, а можа, і знарок выскачыў. Дзеці гэтага не заўважалі і пайшлі

далей. Званочак паспеў толькі паківаць услед сваім палявым і лугавым сябрам галоўкай — так званочкі развітваюцца.

Бабульчыны кветкі са здзіўленнем пазіралі на прыхадня — ён быў такі маленькі і жвавы!

— Ты адкуль? — пацікавілася Півоня.

— Адтуль, дзе гуляе вецер, дзе шчодра свеціць сонца, дзе грымяць навальніцы, — весела празвінеў Званочак.

— Але ж і ў нас ёсць сонца, ёсць вецер, і ў нас бываюць навальніцы з маланкамі і перуном! — здзівіліся кветкі.

— Не, гэта зусім не тое! — адказаў Званочак і, азірнуўшыся, дадаў: — Высокі плот ахоўвае вас ад ветру, дом затуляе ад граду і навальніцы. Градкі вашы заўсёды паліваюць, таму вы не звяртаеце ніякай увагі на сонца і хмары.

— Няпраўда. Я вельмі люблю сонца. Яно такое ласкавае і прамяністае. Яно... як кветка,— ледзь чутна прашаптала Белая Незабудка.

Але Званочак пачуў яе ціхі голас і адмоўна заківаў галавой:

— Ты жывеш на градцы. Цябе не палюхаюць ні дажджы, ні засухі. А мы, палявыя кветкі, можам загінуць ад лішняй вады, калі не будзе свяціць сонца, і без вады — ад яго спякотных промняў.

— А хіба можна жыць без людскога дагляду, без увагі, без плота?! — здзівіліся астатнія кветкі.

— Дурненькія, вядома, можна! Спачатку ж з'явіліся на Зямлі кветкі, а потым ужо людзі з лейкамі і парканамі.

— Там, напэўна, ёсць і сапраўднае каханне,— уздыхнула Разбітае Сэрца.

І тады Званочак пачаў распавядаць пра сваю радзіму: пра братоў-званочкаў, пра вясёлы лёткі вецер, пра жаўрука, пра пчол і прыгожых матылькоў, пра дзікіх аленьў і пра тое, як страшна дрыжыць зямля пад капытамі коней...

А калі ён скончыў свой аповяд, клапатліва дагледжаная, засцеражоная ад усіх нечаканасцей Белая Незабудка сказала:

— Я хачу ўсё гэта пабачыць сама. Людзі кажуць: у нашым садзе прыгожа. Але тое, пра што ты распавядаў, у тысячу разоў прыгажэй. Вецер, сонца, жаўрукі, дзікія алені, засухі і праліўныя дажджы, бясконцая песня званочкаў... Не, цяжка паверыць, што такое існуе на свеце. А калі ўсё ж існуе, я абавязкова павінна ўбачыць гэта сама.

— Ты наўрад ці выжывеш там, — асцярожна запырэчыў Званочак.

Але ні ён, ні іншыя кветкі не здолелі адгаварыць Белую Незабудку. Раніцай яны са Званочкам вырашылі адправіцца ў падарожжа.

Кветкі прачынаюцца ў розны час — адны раней, другія пазней. Але той раніцай прачнуліся ўсе разам. Званочак і Незабудка прамыліся расой і сабраліся ў дарогу. Кветкі сказалі ім на развітанне шмат сардэчных і шчымлівых слоў (яны ж так любілі сваю Белую Незабудку!). Ей таксама было сумна развітвацца з сябрамі. І яшчэ з бабуляй. Але наперадзе чакала невядомая, чароўная краіна, і гэта ўсяляла бадзёрасць і надавала сілы.

Горад яшчэ спаў (яму снілася адразу сем вялізных заводскіх каміноў, і таму ён нічога не заўважаў), калі веснічкі адчыніліся і пажадалі сябрам шчаслівай дарогі. І толькі стары плот панура маўчаў. Яно і зразумела, бо кожныя дзверы заўсёды адкрываюць штосьці новае, а кожны плот штосьці хавае.

Сябры рушылі ў дарогу.

Была сонечная раніца, крыху халаднаватая, з бязлюднымі вулкамі. Лёгкі ветрык павяваў насустрач сябрам і даносіў пахі той незвычайна-прыгожай краіны, куды яны ішлі. Здавалася, увесь свет яшчэ спаў разам з горадам, і толькі па вузенькай шашы, пасярод гэтай соннай неабсяжнасці ішлі дзве бясконца маленькія істоты з бясконца вялікай марай...

З-за павароту ляніва выкацілася шэрая машына, у якой сядзеў заспаны шафёр. Машына фыркала — яна была незадаволеная тым, што яе так рана абудзілі і прымусілі працаваць.

Машына не заўважыла Незабудку і Званочка (а можа, і заўважыла, хто ведае?), а сябры ўбачылі жалезнае страшыдла вельмі позна: яно ўжо насоўвалася проста на іх. Званочак закрыў сабой Белую Незабудку (о наіўнае, бездапаможнае высакародства!), і тут жа яны абое былі расціснуты бяздушным колам з сінтэтычным пакрыццём.

— Бывай, сонца!.. Бывай, Званочак! — паспела толькі прашаптаць Белая Незабудка і ператварылася ў бясформеннае месіва пялёсткаў. Званочак памёр моўчкі, без адзінага звону.

Калі гарадок прачнуўся і ўбачыў расцёртыя коламі кветкі, ён не мог утрымацца ад абурэння:

— Ай-яй-яй! Мая адзіная шаша засмечана!

І тут жа спалохаўся:

— А раптам хтосьці з іншага горада ўбачыць гэта і скажа, што я зусім не горад, калі на маіх вуліцах валяюцца кветкі? Што будзе тады?

Небарака. Ён нават і не здагадваўся, што вялікія гарады з сотнямі дымных заводскіх каміноў, з тысячамі імклівых машын бачаць у снах кветкі. І ён загадаў дворніку змесці прах Незабудкі і Званочка з шашы.

На лузе, звычайна каля ракі і непадалёку ад горада альбо вёскі, сярод зялёных і рыжых траў, сярод палявых кветак і хмызнякоў, можна ўбачыць (калі пашчасціць) адну ці некалькі незабудак. Незабудкі гэтыя, вядома, не такія прыгожыя, як свойскія, але тут, сярод жывой прыроды, яны выглядаюць каралевамі, і неяк асабліва пранізліва радуюць чалавечае вока.

Ніхто іх не палівае, ніхто пра іх не клапаціцца, яны пакутуюць і ад засухі, і ад праліўных дажджоў, свавольнік вецер калашмаціць іх грыўкі. Раніцай іх будзіць срэбны спеў жаўрука, а засыпаюць незабудкі пад калыханку салаўя. І ім вельмі страшна, калі побач праносіцца табун коней. А навакол — тысячы палявых кветак: рамонкаў, смалянак, дзьмухаўцоў, васількоў і, канечне ж, званочкаў.

Дык што ж, значыць, Белая Незабудка са Званочкам зусім не загінулі?! Хто яго ведае? Можа, іншая Незабудка збегла ад іншай бабулі з іншым Званочкам і дабралася да той незвычайна-прыгожай краіны, такой ваблівай і жаданай. Можа, проста зярнятка хатняй незабудкі занесла ветрам на луг, і яно там цудам прарасло. А можа, якісьці добры чалавек, крыху дзівак, пасадзіў тут гэтыя кветкі.

МЭВА

Радыёаматар быў няўдачнікам і ў жыцці, і ў сваім захапленні. Вось проста не шанцавала чалавеку, хоць ты плач! І прыёмнік у яго добры, і працуе з ночы ў ноч, а плёну — аніякага.

Так і ўчора: да шасці гадзін раніцы вартаваў адну прэстыжна далёкую аўстралійскую станцыю, нічога не злавіў і лёг спаць. А яго сябар прачнуўся, як і ўсе нармальныя людзі, у палове сёмага, уключыў апаратуру — і адразу на яе натрапіў. І гэтак заўсёды.

Такім ужо нарадзіўся. Ну чаму шанцуе заўсёды іншым? Няўжо не здарыцца такі выпадак, калі лёс вылучыць нарэшце і яго? Дзе ты, шчасце? Няўжо цябе нельга знайсці ні на адной радыёхвалі свету?

Але сёння ён будзе ўпартым, будзе сядзець хоць тое сутак, і аўстралійская госця ад яго не ўцячэ!

Радыёаматар вырашыў змагацца да канца, настроіў прыёмнік на патрэбны дыяпазон і цярпліва пачаў чакаць, гатовы запісаць кожны шоргат у эфіры. Аднак ішоў час, а свет па-ранейшаму маўчаў.

І зноў маркотныя думкі авалодалі няўдачнікам. Якая сумная, панурая Зямля! Якія надакучлівыя і непрывабныя людзі! Аднастайная, шэрая праца, крыклівыя дзеці, фанабэрлівая жонка. Хоць бы нешта незвычайнае і прыёмнае! Хоць бы нешта... хоць бы што... толькі і застаўся вось... прыёмнік... ды і зноў... як у жыцці... не шанцуе...

Заснуў, галава апусцілася на стол, і, здаецца, ужо ніякая сіла не прымусіць прачнуцца, адплюшчыць павекі. А тут яшчэ нейкія галасы, нейчы плач. Можа, у сне, а можа, і ў эфіры. Трэба прачнуцца, трэба прыўзняцца і ўключыць магнітафон, каб зафіксаваць сігналы, каб былі доказы. Трэба ўстаць... уключыць... трэба... Але чатыры бяссонныя ночы моцна трымаюць чалавека ў палоне, і толькі невядомыя галасы пранікаюць у княства сноў. І здаецца радыёаматару, што ён пачынае нават да нечага прыслухоўвацца, нешта разумець...

— Ты ляціш на Зямлю, і ўсе зоркі мільгаюць табе ўслед. Мэва, мілая, вярніся... Хіба табе з намі чагосьці не ставала, хіба не любілі мы цябе, не дзяліліся сваімі радасцямі, сваім болем, самымі патаемнымі марамі, як дзялілася ўсім гэтым з намі ты? Мэва... Навошта ты, куды?

— Не-не, дарагія сястрыцы, мне з вамі было вельмі хораша, і вы дзяліліся са мной усім, што ў вас было, і нідзе ва ўсім сусвеце не знайсці мне болей такіх сябровак.

І зараз вы праводзіце мяне тужлівымі незразумелымі позіркамі, і шапочаце, і мільгаеце, і клічаце назад...

— А ты ўсё ляціш і ляціш, скрозь ноч, скрозь халодную бездань, скрозь змрок. Мэва, малютка, што ты хочаш знайсці на той халоднай глыбе пяску, адкуль не вярталася яшчэ ніводная зорка? На зямлі няма шчасця. Шчасце тут, уначы, у бясконцасці і бесмяротнасці...

— Я імкну ўсё хутчэй і хутчэй, усё бліжэй Зямля, усё далей і далей вы. Я вас чую, але нішто ўжо не спыніць мой шлях — я лячу на Зямлю на ўласных крылах, я — птушка! О, вы не ведаеце! Вы не бачыце: тут, толькі тут жыццё, на гэтай планеце, і я імчуся да гэтага шчасця, як і кожную ноч імчалася на крылах маіх сноў. Сёстры мае, няўжо вы мяне яшчэ чуеце?!

— Чуем, Мэва, мы чуем цябе, бо ты — таксама зорка ці толькі нарадзілася ёй. Мэва, чаму ты ляціш на Зямлю, чаму ты шукаеш свой сэнс там, адзіная з мільярдаў зорак, якая блукае ў снах не па прасторным зорна-чыстым небе, а па змрочнай і небяспечнай Зямлі, на якую кожны дзень Солца дасылае промні, ад якіх гіне ноч?.. Чаму ты зрабілася птушкай, Мэва, чаму ты не баішся памерці?..

— Не трэба, мілыя сёстры. Зямля ўжо блізка, і я ўжо не зорка, а птушка. Маленькая, блакітная (гэта ж колер маіх сноў) птушка. А наперадзе — некалькі бясконца салодкіх гадоў шчасця, зялёныя лясы і сінія азёры, няўрымслівыя дні цяпла і сонечнай пяшчоты. О мае верныя сёстры, як шкада, што вам ніколі не суджана зведаць усё гэта, як шкада, што я сапраўды адзіная з мільярдаў зорак, якой наканавана ўбачыць Зямлю. Вам яна ніколі не снілася, бо ўсё ваша жыццё — ноч; прыгожая і строгая, мудрая і вечная, але — толькі ноч.

— Дурнічка Мэва, маленькая летуценніца, народжаная ўначы, каб трызніць днём... Гэты дзень і гэтая планета пазбавілі цябе розуму, і ты называеш тое, ад чаго нас выратавала міласэрная прырода, шчасцем, а ўсё наша вечнае жыццё, увесь наш сэнс ставіш ніжэй нейкага сонечнага святла, нейкіх сноў, бачыць якія не даводзілася яшчэ ніводнай зорцы. Мэва, мы цябе ледзьве чуем, мы не бачым твайго бляску! Мы цябе так любілі, навошта ты, Мэва, куды? Падумай, яшчэ імгненне — і ты зробішся смяротнай, яшчэ імгненне — і ніводная зорка не здолее цябе пачуць; няўжо табе не страшна, Мэва?!

— Я лячу, і мае крылы не ведаюць стомы, я — птушка з сэрцам зоркі. Мне страшна! Мне вельмі страшна, але нават у гэтым страху я адчуваю пачатак нечага новага, пачатак сапраўднага жыцця, з бедамі і радасцямі, якое так адрозніваецца ад

вечнага, але абыякавага і халоднага ззяння ў начным небе. І ў гэтым, у гэтым сэнс, мой сэнс, які вам ніколі не зразумець. Не крыўдуйце, я ведаю, што вы жадаеце мне толькі добра. Прабачце, даруйце той Мэве, якая вас пакінула, якая ўжо ніколі не будзе палохаць вас сваімі незразумелымі снамі.

— Мэва, вярніся, яшчэ не позна, Мэва, яшчэ ёсць час!..

— Не, я не вярнуся назад, калі шчасце зусім побач, калі я ўжо адчуваю п а в е т р а.

— Мэва, ты загінеш, цябе ніколі не будзе з намі, ты застанешся на Зямлі і памрэш, ты знікнеш назаўсёды! Мэва, ты — зорка, табе няможна на Зямлю!

— Я — птушка! Але цішэй, цішэй, сёстры; я спускаюся і развітваюся з вамі. Вось ужо аблокі, а за імі — таксама птушкі, галасы якіх я чую...

— Мэва, прачніся, гэта канец, Мэва!..

— Гэта вельмі розныя галасы, у іх нараджэнне і смерць, жалоба і замілаванне жыццём, літанні і радасць...

— Усё скончана... Усё скончана, Мэва, ты — на Зямлі. Ты загінула, Мэва, мы не можам цябе выратаваць!

— А зараз я ўжо бачу і саміх птушак. Яны таксама розныя: вялікія і маленькія, павольныя і хуткія, крыклівыя і задуменыя. Усё гэта я ўжо бачыла ў снах, таму не здзіўляюся і не палохаюся, а толькі радуюся.

— Мэва, мы не чуем цябе. Цябе няма ў нашым сусвеце! Дзе твая бесмяротная душа, Мэва, дзе знайшло прытулак тваё маленькае цела птушкі?!.

— А ўнізе — мора. Яно сіняе-сіняе і спакойнае. Дзесьці далёка-далёка з глыбіні яго выплывае сонца. Яго промні пакуль што непрыкметныя і халодныя, але я ведаю — пройдзе зусім мала часу і кожная істота на гэтай планеце, кожная птушка, кожная расліна будуць шукаць гэтыя промні і цешыцца імі. Я ведаю гэта, бо я таксама шукала іх у сне.

— Мэва... Яна знікла... Яна пакінула нас, пакінула ноч, пакінула вечнасць і бясконцы прастор. Чаму, навошта? Дзе яна і ці ёсць яна? Мы яе больш не чуем....

— Яшчэ імгненне — і я ў вадзе, у яе пяшчотнай прахалодзе, а зверху — асалода промняў. Я не баюся, усё гэта я ведаю ўжо тысячы гадоў і знаю, што наперадзе ў мяне — увесь свет, усё шчасце, якое толькі можа змясціць у сабе смяротнае сэрца і бесмяротная душа. Я плыву! Я плыву, як і сотні іншых птушак, але ніводная з іх не адчувае такога шчасця.

— Мэва! Ты чуеш нас, Мэва? Недзе ў бясконцай глыбіні Сусвету плачуць зоркі. Яны плачуць першы раз у жыцці, і слёзы ўзмацняюць іх бляск. Іх самотныя галасы вандруюць па пустой і абыякавай прасторы; пакутлівыя галасы, якія шукаюць цябе, Мэва...

* * *

Радыеаматар прачнуўся ў дзесяць гадзін. Прыёмнік ужо нехта выключыў, відаць, жонка, але пакой быў непрыбраны і нагадваў пячору, у беспарадку застаўленую рэчамі і засмечаную абрыўкамі магнітафоннай стужкі.

А за акном свяціла сонца, і нейкі адчайна-смелы праменьчык нават прабіўся праз цяжкія фіранкі ў пакой. Праз сцены чуліся галасы птушак. Там, за сценамі, буяла раніца.

Пах кветак дурманіў галаву, зваў у абдымкі прыроды, спакушаў да пакланення раслінам і дрэвам, да замілавання жыццём. Толькі камень мог застацца абыякавым да такой прыгажосці. Ды не, раніцай усміхаюцца нават скалы, адлюстроўваючы сваімі гладкімі, адшліфаванымі морамі бакамі сонечнае святло і хараство Сусвету...

Радыеаматару было не да прыгажосці. Яго сур'ёзна непакоіў уласны стан здароўя, і за гэтымі клопатамі больш нічога не існавала. «Калі ўжо кашмары пачалі сніцца, дык нядоўга і памерці»,— змрочна падумаў ён, кладучыся ў ложка.

— Тата, тата, я бачыў блакітную чайку! Яна плыла зусім побач,— уварваўся ў пакой дзевяцігадовы хлопчык.

Але радыеаматар ужо спаў. Трэба было набрацца сіл і як след адпачыць. Сёння ноччу ён абавязкова павінен злавіць прэстыжна-далёкую аўстралійскую станцыю.

ДАЛЁКІ ПОПУМ МОРА

Анатолю Сербантовічу

Уздоўж двара быў нацягнуты дрот, да яго прымацавапы цяжкі ржавы ланцуг, зачэплены на ашыйніку вялізнага калматага сабакі, маўклівага і панурага, які ніколі не ведаў чалавечай пяшчоты і дабрыні.

Цэлы дзень сабака ляжаў ля пахілай, збітай з грубых шэрых дошак будкі альбо хадзіў па двары, наколькі дазвалялі дрот і ланцуг, які неадступна валокся следам па зямлі, уздымаючы лёгкае воблака пылу і поўсці. У зеўры будкі тырчала спаракнелая салома, вялікая брудная костка валялася ля ўвахода. Два разы ў дзень да сабакі прыходзіў такі ж маўклівы і пануры чалавек, стаўляў поўную місу ежы і знікаў за дзвярыма высачэзнага дома, з абшарпанымі сценамі, з заўсёдна завешанымі фіранкамі вокнамі.

Ноччу сабака висоўваўся з будкі і, паклаўшы вуглаватую і няскладную морду на мяккія пухнатыя лапы, глядзеў на зоркі.

Так ён пражыў пяць гадоў, такіх жа доўгіх, як стары ржавы ланцуг.

Але аднойчы ноччу сабака ўбачыў у сне сінюю роўнядзь мора і карабель пад белымі ветразямі, які імкнуў за далягляд, насустрач сонцу, без дроту і ланцуга. Пацягнуўшы паветра, сабака ўстрывожана адчуў незнаёмы салёны прысмак. Тады ён адплюшчыў павекі і, зірнуўшы на Паўночную зорку, зразумеў, што яна яго некуды кліча...

Раніцай пануры чалавек з місай ежы ўбачыў парваны ланцуг і шматок поўсці па плоце.

Чалавек узяў абрываек ланцуга ў рукі і, бразнуўшы ім аб зямлю, пайшоў прэч, сказаўшы некалькі злых слоў. Пакрыўджаны ланцуг злавесна выгнуўся і схаваўся ў пыл.

Тры дні і тры ночы сабака імкнуў на поўнач, у невядомым яму раней напрамку. За ўсе тры дні ён не збочыў са свайго шляху нават на паўкроку. На чацвёрты дзень ён убачыў перад сабой шмат вады і вялікі карабель, які гайдаўся на лёгкіх хвалях недалёка ад берага. З карабля чуліся галасы людзей і шум працы. Некалькі шлюпак

перавозілі раз за разам пузатыя бочкі, у якіх булькацела і хвалявалася шалёная вадкасць з прыбярэжных вінаграднікаў.

Сабака лёг па пясок і праляжаў так увесь дзень, прыслухоўваючыся да гукаў з карабля, пазіраючы за сноўданнем лодкі і працай людзей па беразе. Калі сцямнела і на небе з’явілася Паўночная зорка, сабака ўсхапіўся і папоўз да лодкі, што была якраз на беразе. Занятыя цяжкай працай, стомленыя людзі не заўважылі, як вялізны шэры цень мякка слізгануў у лодку і знік між дзвюх напоўненых бочак. Лодку ў апошні раз адштурхнулі ад берага, людзі спраўна запрацавалі вёсламі і ў прадчуванні ўтульнасці кубрыкаў і спозненай вячэры перакідваліся жартамі. Сабака шчыльна прыціснуўся да днішча лодкі, у якое раз-пораз біліся хвалі; ім насустрач трывожна білася сэрца сабакі. Лодку паднялі на карабель, але разгрузку адклалі да раніцы, бо людзі стаміліся, а трэба было хутчэй здымацца з якара, каб не сустрэцца з таможаным патрулём.

Ноччу сабака выбраўся са свайго сховішча і агледзеў палубу. Акрамя вахценнага, на палубе нікога не было; сабака пракраўся на карму і ўбачыў бела-пенны след, які пакідаў за сабой карабель у светлых, пад высокім месяцачкам, хвалях. Сабака зразумеў, што ён плыве разам з караблём, і здзівіўся, чаму зоркі такія ж нерухомыя, як і на тым лапіку неба, што быў бачны ў зеўры будкі. Але зірнуўшы на паверхню мора, ён заўважыў там адлюстраванні зорак, і гэтыя адлюстраванні імкліва рухаліся разам з караблём.

«Мы плывём па зорках»,— падумаў сабака, залез назад у лодку, і заснуў, шчаслівы і спакойны.

Раніцай ён прачнуўся ад ваблівага паху, які даносіўся аднекуль паблізу, і ўспомніў, што вось ужо каторы дзень нічога не еў. Праглынуўшы сліну, сабака расплюшчыў вочы і вылез са свайго сховішча на палубу. Палуба раптам па-здрадніцку паплыла некуды ўбок, сабака пахіснуўся і ўпаў. Пачуўся вясёлы рогат, узняўшы морду, сабака ўбачыў над сабой некалькі чалавек. Рогат быў незласлівы, прыветлівы, і сабака першы раз у жыцці таксама, не па-сабачы, усміхнуўся.

Праз некалькі хвілін ён ужо сёрбаў цёплую смачную поліўку пад добразычлівае бурчэнне чалавека ў белай вопратцы, які гаспадарыў на камбузе.

Здавалася, усё было добра, і ўжо вахценны ў канцы свайго рапарта весела дакладваў капітану:

— І яшчэ ў нас на караблі сабака, які ўмее смяцца!

— Адкуль?.. Чый? — халодна-абыякава працадзіў скрозь зубы капітан, вывяраючы лоцьню.

— Нічый. Адкуль і як узяўся — невядома. Каманда з ім ужо пасябрала і накарміла.

— За борт.

— ?..

— Табе штосьці не зразумела? Я сказаў ясна: за борт!

— Капітан, каманда будзе незадаволена...

— Я калі-небудзь паўтараў загад двойчы альбо адмяняў яго?

— Ёсць, капітан...

— Пачакай! Праз некалькі міль мы будзем праходзіць паблізу вялікага вострава. Там. Зразумеў?

— Зразумеў, капітан!..

Цёплыя добрыя рукі, якія толькі што лашчылі яго разам з дзесяткамі іншых рук, раптам моцна падхапілі сабаку і ўзнялі над палубай. У наступны момант ён праваліўся ў паветра і з размаху балюча ўдарыўся аб ваду. Вынырнуўшы, убачыў з аднаго боку ад сябе блізкі бераг, а з другога — карабель. Сабака моўчкі, не разважаючы, паплыў услед за караблём. Ён не думаў пра тое, чаму людзі так жорстка абышліся з ім, сэрца яго шалёна білася, лапы напружана працавалі, нейкі невядомы інстынкт дапамагаў яму трымацца на паверхні і гнаў, глаў услед за караблём. З адчаем сабака зірнуў на пеба, але Паўночнай зоркі там не было, як і ўвогуле не было ніякай зоркі: свяціла сонца, неба патанала ў блакітнай празрыстасці. І раптам у гэтай празрыстасці сабака ўбачыў сваго зорку і забрахаў, шалёна і бездапаможна, з апошніх сіл.

Капітан стаяў на мосціку і са здзіўленнем глядзеў на звар'яцелую жывёліну, якая, замест таго каб плыць да берага, плыла ў адкрытае мора.

І раптам карабель сцішыў ход, а потым і ўвогуле спыніўся. Ветразі абмяклі і млосна абхапілі сценьгі, кліверы, фокса. Поўны штэль.

«Гэты звар'яцелы сабака нарадзіўся пад шчасліваю зоркаю»,— падумаў капітан і загадаў спусціць выратавальную шлюпку. Ён не быў жорсткім па натуре чалавекам, ён трыццаць гадоў свайго жыцця аддаў мору, а таму любіў на караблі парадак і кіраваўся статутам...

* * *

На ўскраіне маленькага партовага горада, закінутага ў самы далёкі і недасяжны куток свету, месціўся стары карабельны могільнік. Гнілое дрэва перамяжоўвалася тут з іржавым жалезам, спаракнелыя снасці патыхалі газай.

Зрэдку толькі адзінокая чалавечая душа забрыдала вечарам у гэтае княства тлену і былой велічы. І калі такое здаралася, адзінокая чалавечая душа са здзіўленнем заўважала, як з нетраў напаўразваленага, даўно спісанага карабля выбіраўся на свет божы стары, невідушчы сабака і асцярожна, няўпэўнена хістаючыся на кожным кроку, прабіраўся па парослай травой палубе на карму. Там сабака стомлена садзіўся і, павярнуўшыся мордай да мора, прагна лавіў яго таямнічыя і далёкія пахі, цэлымі гадзінамі, нерухомы, як камень, і загадкавы, як сфінкс. Вось ужо адзінокая чалавечая душа пакідала тлум мёртвы і вярталася ў горад, у тлум жывы, а сабака ўсё сядзеў, узіраўся невідушчымі вачыма ў марскую далеч, і нейкае падабенства думкі асвятляла яго разумную морду.

Ён успамінаў тыя незлічоныя марскія мілі, па якіх пракладаў сабе курс яго загадкавы і незвычайны лёс, успамінаў бясконцыя шумлівыя гавані і лагодныя бухты, мроілася яму лютасць дзікага ўрагану і сонная млявасць штэлю, агні святога Эльма і зялёная паверхня Сарагасавага мора. Халодныя снежныя айсбергі, бліскучыя на паўднёвым сонцы, праплывалі бясконцай чарадой праз стомленую свядомасць сабакі, і вольны белы ветразь мкнуў у далеч без ашыйніка і ланцуга.

Вільготная трапічная ноч мякка насоўвалася на могільнік, гірлянды зорак запальваліся ў чорным небе, адлюстроўваючыся ў сіняй вадзе і бляклых, зацягнутых светлай імглой, вачах сабакі. Але сярод гэтай безлічы зорак не было самотнай Паўночнай зоркі, і толькі Паўночны Крыж яшчэ трымаў неба пад галавой старога сабакі.

Заўсёды раптоўна і нечакана, як на каралавы рыф, успаміны наляталі на чорны кашмар той далёкай, апошняй почвы карабля і яго каманды. І зноў сярод шалёных успышак маланкі сабака бачыў спакойны, без ценю страху твар капітана і адчуваў яго моцныя рукі, якія хутка прывязвалі да тулава чацверанагага сябра выратавальны круг. А потым усё паглынала халодная імгла мора і цяжкая імгла часу, і сабака чарговы раз правальваўся ў іх сонную бездань...

У сярэдзіне ночы, заўсёды ў той самы час сабака прачынаўся, знаёмая сутарга працінала яго скалелае худое цела, ён паслухмяна ўставаў і цягнуўся на ют. Там ён з

цяжкасцю ўзнімаўся на прыступкі і звыкла торгаў шнурок вахценнага звана, пазелянелага і аглухлага.

Дзіўныя, незразумелыя гукі луналі тады над карабельным могільнікам, тужлівыя і нікому не патрэбныя.

І толькі недзе на ўскраіне, у супрацьлеглым кутку горада прачынаўся сярод ночы сівы самотны чалавек, выпальваў ля акна сцёртую марскую люльку і зноў клаўся ў ложак, ведаючы, што ўжо да самай раніцы яму не будзе спачыну.

А сабака, выканаўшы свой штодзённы абавязак, стомлена спускаўся з мосціка і, хістаючыся, бы вечны маятнік, вяртаўся ў нетры карабля. Толькі перад самым люкам ён спыняўся і з надзеяй узіраўся ў марскую далеч, чуйна прыслухоўваўся да нечага, быццам яшчэ магчыма было штосьці пачуць. Але ніхто не адгукаўся, і, апошні раз азірнуўшыся, сабака самотна знікаў у змроку карабля.

ВОГНЕННАЕ ДРЭВА

Стары магутны Дуб з густой раскідзістай кронай рос крыху наводшыбе ад лесу. Крона яго служыла надзейным прытулкам мноству птушак. Птушкі паважалі і любілі свайго гаспадара, «дзядзечка Дуб» звалі яны яго.

Але раптам Дуб пачаў сохнуць.

— Што здарылася, дзядзечка Дуб? — пыталіся птушкі і малыя дрэўцы.

А Дуб і сам не ведаў, што з ім такое.

— Ломіць і млее ўсё, як грызе што,— пажаліўся ён сваіму старому сябру Каршуку.

Каршук спалохаўся і паляцеў шукаць Дзятла. Дзяцел агледзеў Дуб і таксама спалохаўся:

— Гэта жахлівыя жукі-жыццягрызы. Пакуль што яны бяскрылыя, ды вось-вось крылы ў іх адрасуць.

— Але ты выратуеш Дуб? — занепакоена спытаў Каршук.

— Птушкі бяссільныя перад гэтымі пачварамі. Гора таму дрэву, якое жукі-жыццягрызы выберуць сваёй ахвярай. А хутка яны разляцяцца па ўсім лесе, і нам, птушкам, давядзецца шукаць новую радзіму,— бездапаможна адказаў Дзяцел.

Моўчкі выслухаў Дуб яго словы і спахмурнеў яшчэ больш. Ад жаху застыў нерухома ўвесь лес і нават птушкі сцішыліся. Усю ноч не спаў Дуб, успамінаў сваё доўгае нялёгкае жыццё, усю ноч думаў, як выратаваць лес ад навалы. А раніцай папрасіў Каршука сабраць птушак. Калі яны зляцеліся, ён доўга ім нешта шаптаў. Птушкі спачатку абурыліся, потым засмуціліся і паабяцалі выканаць просьбу хворага дрэва. І больш за ўсіх перажываў стары Каршук.

Спачатку кожная птушка знайшла па сухой галінцы. Потым з галінкамі ў дзюбах паляцелі да чалавечага жылля. У дарозе да іх далучыўся Бусел.

Доўга ляцелі птушкі і нарэшце заўважылі вогнішча, каля якога сядзеў маленькі хлапчук.

Першы прызямліўся Каршук. Ён хацеў торкнуць сваю галінку ў агонь, але малы не спужаўся, а схпіў таўстую ламачыну і так лупцануў ёю старога, што той і галінку выпусціў з дзюбы. Каршук сунуўся яшчэ раз і зноў атрымаў палкі. Прышлося ўцякаць.

«Першы раз у жыцці б'юць за добры ўчынак,— сумна падумаў стары драпежнік.— Вось яны, людзі...»

Самае дзіўнае было пасля. Да вогнішча ўпэўнена апусціўся Бусел і пашыбаваў прама на малага. Хлопчык спачатку здзівіўся, але потым павёў сябе як сапраўдны мужчына:

— Табе агеньчык патрэбен, бусачка? Давай сваю галінку,— ласкава сказаў ён, адкінуў прэч сваю зброю, і падпаліўшы галінку, аддаў птушцы.

Бусел, а за ім і ўся чарада падняліся ў паветра. Калі галінка дагарала, падлятала наступная птушка са сваёй галінкай. Але вась засталася апошняя галінка. Птушкі разгубіліся: «Што рабіць?»

— Палова ляціце ўніз па галінкі, палова ляціце за мною,— раптам прапішчала нейкая птушачка, імя якой Каршук не ведаў, і, падляцеўшы да дагараючай галінкі, падставіла агеньчыку сваё крыло.

Імгненне — і яно ўспыхнула; у самы раз, бо галінка патухла. Маленькая птушачка ляцела так упэўнена, быццам і не гарэла зусім, быццам ёй не заставалася жыць усяго некалькі хвілін.

«Якая самаадданаць! — падумаў Каршук.— Дваццаць гадоў лаўлю і ем такіх вась птушанят, але ніколі і ў галаву не прыходзіла, што гэтка малеча можа быць героем!»

— Падаю,— прапішчала птушачка праз хвіліну. Да яе падляцела такая ж малеча, падставіла крыло. Нейкі час яны ляцелі побач, але вась ужо ў небе засталася толькі адна вогненная птушка.

«І гэтая ў героі лезе,— чамусьці з зайздрасцю паглядзеў на яе стары Каршук.— Такая малеча згарае за хвіліну. Гэтак, пакуль дабяромся, пагараць усе. Я згарэў бы не так хутка і праляцеў бы больш».

Раптам ён заўважыў, што чарговую вогненную птушку рыхтуецца змяніць Бусел.

«Ну не, даўганогі, гэта табе не ўдасца. Хопіць з мяне ганьбы каля вогнішча. Ляці ўжо лепш да сваіх буслянят. І дзякуйце богу, што загінуў ваш стары вораг і вам цяпер не трэба будзе непакоіцца за сваё жыццё».

Калі малая птушачка запішчала: «Падаю!», ён рашуча, але неяк пяшчотна, што яго самога здзівіла, адштурхнуў Бусла і падставіў сваё жорсткае вялікае крыло.

«Ну вась і ўсё. Я і не здагадваўся, што ім было гэтак балюча. Ага, вунь і птушкі з галінкамі. Даганяюць. Што там крычыць Бусел? Не, збіць полымя ўжо не ўдасца. Але

прыпыніцца сапраўды трэба, каб паспелі, каб я быў апошняй ахвярай. Падлятаюць. А я ледзь трымаюся».

Да Каршука падляцелі птушкі, падставілі адразу дзве галінкі, якія тут жа загарэліся.

— Ляціце хутчэй, нявінныя стварэнні! Ратуйце лес, а выратуеце — жывіце шчасліва. На аднаго ворага ў вас будзе меней. Гэй, Бусел, з’еш за мяне лішнюю жабу! — крыкнуў стары драпежнік і знік з далягляду. Назаўсёды...

У сярэдзіне дня загарэўся стары дуб. Гэта заўважыў ляснік, схапіў рыдлёўку і сякеру і пабег ратаваць лес.

— Дні былі дажджлівыя, у лесе мокра. І ад чаго ён загарэўся, стары? — расказваў ён потым суседзям.— А яшчэ птушкі. Адкуль іх столькі зляцелася? І чаго? Як над чалавекам усё роўна.

СЕКСТЫНА 3-ПАД РАДЫЯТАРА

У кватэру, дзе жыў калісьці Паэт, пераехалі новыя гаспадары. Некалькі дзён перавозілі яны са свайго ранейшага жытла шматлікія шафы, канапы, куфэркі, клункі, дываны, патэльні, каструлі, глячкі і безліч усялякіх іншых патрэбных і непатрэбных рэчаў.

З рэчаў Паэта ў кватэры засталася толькі выразаная з косці аўтаручка, якая перад самым ад'ездам гаспадара выпадкова звалілася са стала і закацілася пад радыятар ацяпляльнай батарэі.

Новая гаспадыня, падмятаючы падлогу, заўважыла самапіску, бо знайсці ў доме нават нейкую дробязь для жанчыны гэтак жа лёгка, як для мужчыны згубіць яе.

Гаспадару адразу спадабалася дзіўная аўтаручка. Ён заправіў яе атрамантам і паклаў у пузатую нязграбную вазу з белай пластмасы, у якой месцілася з дзесятак аўтаручак рознага колеру і гатунку.

Самапіска ачомалася толькі недзе за поўнач: пад радыятарам было горача, і таму атрамант, якім запраўляў яе Паэт, хутка высах, і толькі новая порцыя пакрысе вярнула яе да прытомнасці.

На здзіў, у пакоі панавала цемра, хоць востры месячык за акном толькі-толькі даплыў да сярэдзіны свайго маркотнага шляху. Звычайна ў такі час на стала гарэла лямпа і пры яе мяккім зеленаватым святле Паэт дасціпна і пранікнёна размаўляў з самапіскай альбо з кімсьці з яе сябровак. Занятак гэты быў настолькі цікавы і прыемны, што яны заўсёды занатоўвалі свае размовы на доўгіх, асляпляльна-чыстых лістах паперы, якія пасля называліся рукапісамі, а размовы — вершамі.

Самапіска згадала абставіны свайго нешчаслівага падзення і засумавала. Столькі часу працягла марна, без працы! Крыўдзіла яшчэ і тое, што за ўвесь гэты працяглы час Паэт так і не ўспомніў пра яе.

Заклапочаная сваімі думкамі, яна не адразу заўважыла сваіх суседзяў і, калі незнаёмы рыпучы голас аклікнуў яе, спалохалася і разгубілася.

- Гэй, ты адкуль? — спытаў голас.
- Як... адкуль? — здзівілася самапіска.
- Адкуль ты ўзялася ў нашай вазе?

Самапіска прыгледзелася. Голас належаў нейкаму важнаму паркеру. Побач з ім грудзіліся некалькі аўтаручак, з паўдзесятка алоўкаў і звязка фламастэраў. І ўсе яны былі незнаёмыя, ніколі раней не бачаныя!

— А дзе мае сяброўкі? — здзівілася самапіска.— І адкуль узяліся вы?

Жыхары вазы зірнулі адзін на аднаго і зашапталіся. Потым, бы па камандзе, сціхлі, і слова ўзяў той самы важны паркер. З яго прамовы самапіска зразумела, што Паэт з'ехаў разам з яе сяброўкамі, паперамі, лямпай і працай, а ў яе цяпер будзо новы гаспадар (дагэтуль з людзей яна ведала толькі Паэта, які сам яе і выразаў, з фантазіяй і густам).

Далейшае знаёмства з новымі суседзямі яшчэ больш здзівіла самапіску.

Ніхто з іх чамусьці не меў імя. Яны нават не разумелі, як гэта ў алоўка ці аўтаручкі можа быць імя і што за вар'ят-чалавек, з якой прычыны захоча такія імёны прыдумваць. Але калі самапіска сказала, што яе, на прыклад, завуць Секстына, бо так называўся першы верш, які быў з яе дапамогай напісаны,— у іх працяглым маўчанні яна адчула зайздрасць.

Новыя знаёмыя Секстыны адрозніваліся ад яе ранейшых сябровак. Паэт большасць аўтаручак рабіў сам, таму яны выглядалі арыгінальна і былі не падобныя адна на адну. Алоўкамі ён рэдка карыстаўся, толькі пры чытанні кніг, і падбіраў лёгкія, стрымана-цвёрдыя, востра заточаныя аднакаляровікі. Фламастэр меў толькі адзін, для выкрэслівання, і зваў яго «Цэнзар» (аўтаручкі Цэнзара крыху пабайваліся, хаця і паважалі ў душы за шчырасць і бескампраміснасць). У новага гаспадара сярод аўтаручак было некалькі зусім аднолькавых, фабрычнага вырабу. Алоўкі — чамусьці ўсе мяккія, злавесна яркія, што пакідаюць пасля сябе на паперы непрыемны тлусты след, прыкметны і крыклівы. З той жа мэтай — каб нешта вылучыць, прыцягнуць увагу — ужываліся і фламастэры.

Калі Секстына спытала, ці піша іх гаспадар вершы, аўтаручкі адказалі, што не ведаюць, а па іх няўцямна-здзіўленаму выгляду яна зразумела: ніхто з іх не ведае, што імі пішуць увогуле, ды і мала цікавяцца гэтым. Значна больш іх цікавілі іншыя рэчы, напрыклад, гатункі атрамантаў і маркі паперы. У Паэта таксама звярталі па гэта ўвагу, але зусім па іншых прычынах. Паэт пісаў на гладкай мелававай паперы, калі пісалася занадта хутка — браў паперу жорсткую, шурпатую: на ёй пісалася марудней, што ў нейкай ступені ратавала ад паспешлівасці. Атраманты выбіраліся няяркія, сціплыя, каб не стамлялі вочы. У новых знаёмых колер абмяркоўваўся да дробязей, да адценняў, але асабліва вялікае значенне надавалася гатунку, фабрычнай марцы, папулярнасці атраманту і паперы. Гэтыя маркі, знакі, гатункі складалі галоўную тэму размоў, імі вымяраліся павага і шчасце. Калі ў суседкі атрамант лепшы — трагедыя, калі ў яе раптам зламалася пёрка — справядлівая помста.

Прэстыж і павага тут размяркоўваліся неяк дзіўна. Найбольшай пашанай у Паэта і яго аўтаручак карыстаўся самапіс з вельмі цвёрдым стальным пёркам, аздоблены зверху мініяцюрнай галавой ваўка. Яго так і звалі: Воўк. Паэт пісаў ім, калі быў нечым раззлаваны альбо нешта не ладзілася: тады рука нервалалася, і пёрка аўтаручкі магло зламацца. Воўк можна вытрымліваў такія не частыя, але цяжкія іспыты, якія не пад сілу былі іншым ручкам.

У новага гаспадара найбольшай павагай карыстаўся стары тоўсты паркер, бо меў пазалочанае пёрка, шмат гадоў і ўласную, толькі для яго аднаго асабіста, пляшку атраманту спецыяльнага гатунку. За ім цанілася аўтаручка, зробленая за мяжой, і ўжо таму асабліва паважаная, далей самапісы размяркоўваліся па тых жа якасцях і ўласцівасцях. Менш за ўсё гэты хаўрус хацеў пісаць, і таму, калі выявілася, што гаспадар упадабаў новенькую, яны толькі злараднічалі.

Для Секстыны праца з'яўлялася сэнсам жыцця, чаканне моманту, калі яна зарыпіць задаволена і весела ва ўпэўненых пальцах Паэта, было прадчуваннем найвялікшага шчасця.

Расчараваная ў новых сяброўках, яна з надзеяй і трывогай чакала сустрэчы з іх гаспадаром. Але сустрэча гэтая расчаравала і засмуціла. Працаваў новы гаспадар раніцай, роўна тры гадзіны. Потым раскладваў напісанае па канвертах і, ідучы па працу, кідаў у паштовую скрыню. Рука торгалася злосна і нервова, Секстыне ўвесь час было боязна, што праз імгненне яна не вытрымае, зломіцца.

Займаў новы гаспадар увесь ліст, ад краю да краю, што таксама ўспрымалася нязвычайна. (Паэт пісаў пасярэдзіне і ў слупок.)

Гэты чалавек не размаўляў з ёй, ён проста прымусова і жорстка выводзіў патрэбныя яму літары, словы, сказы, стаўляў коскі, кропкі, а найчасцей — пыталнікі і клічнікі. Звыклая да вытанчана-прыгожага і глыбокага зместу, яна з агідай выводзіла незлічоныя скаргі, ананімкі, паклёпы, шматлікія патрабаванні і пагрозы.

Яе новы гаспадар не быў паэтам! Ён быў проста злы, нікчэмны чалавек, і ад гэтага ёй, яго рэчы, прыладзе для пачварнай, нядобрай працы, рабілася балюча і тужліва. Яна чакала ўжо толькі аднаго: хутчэй бы гаспадар нацешыўся з яе і пакінуў у спакоі.

Дзень за днём, па тры гадзіны — абрыдлая, аднастайная праца. А пасля — сумная кампанія рэчаў, дробязных неразвітых копій свайго «дасканалага» гаспадара. Адночы яны пахваліліся Секстыне, што ў іх ўжо таксама ёсць імёны, узятыя з загаловаў гаспадара (зайздроснікі ніяк не маглі забыць гісторыю Секстыны). Але

пачуўшы гэтыя імёны, Секстына жажнулася: Вораг, Пустабрэх, Падманшчыца, Аблуда, Ірыстасаванец, Мярзотнік! Стары паркер узяў сабе мянушку-загаловак «Пачкун».

Секстына паспрабавала растлумачыць ім усю недарэчнасць падобных імёнаў, але ўбачыўшы іх надзьмутасць і варожасць — змоўкла. «Мусіць, так і трэба»,— падумала яна.

Адзінай радаснай падзеяй апошніх дзён стала неспадзяванае адкрыццё сябра, шчырага і вернага, у асобе аднаго з каляровых алоўкаў, з выгляду непрыкметнага і малацікавага. Сяброўства з ім ажывіла Секстыну і дапамагло глядзець у будучыню з большай надзеяй і аптымізмам. Жоўты колер алоўка не падабаўся гаспадару, не падыходзіў да крыклівага зместу яго пісанняў. Таму звычайна гэты аловак (Секстына назвала яго Акварэлікам) стаяў без працы.

— Маім першым гаспадаром,— даверліва распавядаў Акварэлік,— быў маленькі хлопчык, які вельмі любіў маляваць: дома, у школе, у зацішку двара, у альбоме, у вучнёўскім сшытку, проста на выпадковым шматку паперы. І ў кожным яго малюнку патрабаваўся я, у кожным з іх хлопчык абавязкова маляваў сонца — невялічкае жоўтае кола ў правым верхнім ражку аркуша. І мне таксама рабілася нека сонечна і цёпла, быццам я сапраўды часцінка сонечнага святла.

— Сонца не можа быць жоўтым і круглым, нават у правым верхнім ражку ліста,— задумліва сказала тады яму Секстына.

— Ты бачыла сапраўднае сонца? — шчыра пазайздросціў ёй Акварэлік.

— Не, але мой ранейшы гаспадар распавядаў мне пра яго, заўсёды прыгожа і заўсёды па-рознаму. Пісаць пра сонца — найвялікшае шчасце.

— Наш гаспадар не піша пра сонца. І ніколі яго не малюе,— сумна ўздыхнуў Акварэлік.

— Так, ён увогуле ніколі не малюе. І не складае вершаў.

— Шкада, што я не магу маляваць сам без чалавека. Я б намаляваў жоўтае сонца, а ты склала б пра яго верш.

Секстына прамаўчала і задумалася...

Заўтра прайшло як звычайна, і паслязаўтра таксама, а наступнага дня гаспадар прыбег дадому радасны і ўзбуджаны.

— Яны мне ўсё-такі адказалі! Яны прыслалі адказ! — пераможна паведаміў ён жонцы.— Я казаў табе, што проста так гэта мярзотніку не абыдзеца! Не на таго ён натрапіў!

Але радаваўся гаспадар нядоўга. Прачытаўшы адказ, ён бездапаможна войкнуў, адштурхнуў ад сябе паперу, бы жудасную пачвару, і пабег да тэлефона.

Спалоханая жонка кінулася спачатку ўслед, але збаялася раптоўнага гневу, вярнулася і падняла ліст. На ім почыркам гаспадара быў напісаны нейкі вершык, а ўнізе змяшчаўся адказ рэдакцыі:

«Паважаны N. N.! Мы прыемна здзіўлены і шчыра ўзрадаваны, атрымаўшы ад Вас замест чарговай скаргі гэты цудоўны вершык. Ён прынёс нам невялічкі адпачынак у нашай нялёгкай працы і выклікаў добры настрой у супрацоўнікаў. І хаця верш, што Вы даслалі як свой уластны, належыць нашаму вядомаму паэту, у кватэры якога Вы цяпер жывяце,— мы ўсё роўна рады за Вас і ўпершыню ўдзячны за ліст».

— Што дзеецца на свеце, што дзеецца! — здзіўлена заквахтала жанчына: почырк, якім быў напісаны верш, несумненна належаў яе мужу.

— Навошта ты гэта напісаў?! — нічога не разумеючы, спытала яна гаспадара, калі той, кінуўшы трубку тэлефона, вярнуўся ў пакой.

— Я — напісаў? Я? Ы-ы-ы!..— толькі і змог адказаць той і ў шалёнай злосці, выхапіўшы з жончыных рук ліст, пачаў крэмзаць яго першым алоўкам, які трапіўся пад руку, аж пакуль у кватэру нехта не пазваніў.

Гаспадар пабег адчыняць, а жонка яшчэ раз кінула вокам на паперу і знямела: па ўсім лісце (і ў правым верхнім кутку, і ў левым ніжнім, і па ўсіх-усіх астатніх) разбягаліся яркія радасныя промні-пырскі сонца, сучэльна жоўтага і ўсмешлівага.

Прышоў, між тым, паштальён. Ён прынёс тоўсты стос адказаў на скаргі і пагрозы, напісаных два дні назад. Не трэба і казаць, што ўсе яны аказаліся, як кроплі дыстыляванай вады, падобныя на першы ліст.

— Ну вось і ўсё,— задаволена сказала самапіска Секстына.— Відаць, гэта будзе самы лепшы канец для нашай гісторыі. Там, пад радыятарам, я заўважыла вялікую шчыліну ў паркеце, дзе людзі мяне не знойдуць, пакуль я сама таго не захачу. І ў мяне прадчуванне, што Паэт неўзабаве вернецца ў сваю кватэру і я зноў спатрэблюся для шчырай, сумленнай працы.

— Я — з табой,— вырашыў Акварэлік не задумваючыся.

— Тады — пад радыатар!..

СЛЯЗА ВОЛАТА

Зніклі з нашай зямлі Волаты, зніклі даўным-даўно, і толькі ў памяці простых людзей жывуць прыгожыя легенды пра іх вялікія ўчынкi, толькі ўзнёслыя паэты з самотнымі вачыма і ўражлівай душой узгадваюць яшчэ тыя пракаветныя часы, калі Волаты будавалі замкі з велічэзных дзікіх валуноў і пераводзілі ў новае рэчышча паўнаводныя рэкі, дужаліся з багвянымі цмокамі і рознымі зданямі, а ў гадзіну добрага настрою і самі ахвотна пужалі іншаземных вандроўных рыцараў. Ды што казаць пра Волатаў, калі і Рыцары непрыкметна пераваліся, нават тыя, якім у звычайных ветраках бачыліся таямнічыя пачвары; а дзе зараз гэтыя ветракі?

У пухлых разумных кнігах напісана нават, што і не было на свеце нічога такога чарадзейнага і гераічнага, хіба што ў прыдумках і фантазіях чалавечых, але калі не было, дык, значыць, тым болш і зараз няма, вось што галоўнае!

І не можа быць! Уявіце сабе існаванне Волата ў наш час: якая з яго карысць людзям і якая ад людзей карысць яму? У параўнанне з машынамі магутнасць яго невялікая, а розумам ён і раней, здаецца, не вызначаўся. Адразу ўзнікла б праблема адзення і харчавання, востра паўстала б жыллёвае пытанне, і наўрад ці пры сваёй мізэрнай карыснасці Волат атрымаў бы шматпакаёвую плошчу бясплатна, хіба што ў парадку выключэння як унікальная з’ява прыроды.

Вось-вось, менавіта як унікальная з’ява, дзіва заморскае, і, хутчэй за ўсё, скончыў бы сваё вялікае жыццё сучасны Волат у звышсучасным запарку, а пасля смерці ягоны шкілет прыдбаў бы анатамічны музей.

Аднак усе гэтыя разважанні не маюць прамога дачынення да нашай задумы, таму спынім іх і распавядзем нашу гісторыю пра цесляра Ганчыка, які жыў калісьці на землях Княства і сустракаў, калі верыць ягоным словам, сапраўднага жывога Волата. Сустрэча тая значна паўплывала на далейшы лёс цесляра, і, відаць, не згубілася ў маўклівых стагоддзях імя Ганчыка толькі з прычыны яго дзіўнай прыгоды, якая прыадчыніла яшчэ адну таямніцу Волатаў, магутных асілкаў, назаўсёды знікшых з нашай зямлі. А ўрэшце, ніякага дзіва і не было. Проста...

Проста на лясным узгорку сядзеў Волат і глядзеў на неба. Блакітнае і недасяжнае, яно нагадвала бязмежнае мора, у якім важка пялэхалася жоўтае сонца.

Вялізнай далонню Волат прыкрываў вочы ад яркіх настырных промняў, а на другой далоні трымаў маленькую сінюю птушачку, якая спявала радасную і немудрагелістую вясновую песеньку. Волат узіраўся ў бяздоннае неба, услухоўваўся ў срэбны галасок птушкі, а думкі яго, незалежна ад зроку і слыху, імкнулі кудысьці далёка-далёка, сугучныя навакольнай цеплыні і прыгажосці.

«Калі глядзіш на неба, робішся такім маленькім і бязважкім, як гэтая бесклапотная птушачка. Глянеш у блакітную далеч і хочацца слухаць празрыстую мелодыю. А калі слухаеш мелодыю — хочацца глядзець удалеч. Маці казалы, што, каб спасцігнуць сэнс жыцця, трэба доўга глядзець на неба альбо на маленькую зялёную сцяблінку, па якой паўзе залаты жучок. Крыўдна, што Волатаў засталася на свеце зусім мала. У нас не толькі моцныя рукі і магутныя плечы, але і вялікае сэрца, якое змяшчае столькі любові і разумення пекнаты! На жаль, людзям не ўласціва ні першае, ні другое, ім не дадзена разумець характава і захапляцца прыгажосцю...»

Так думаў Волат, што адпачываў на лясным узгорку, перад тым, як прадоўжыць свой звыклы шлях нястомнага вандроўніка. Празрыстая, крышталевая сляза скацілася па добрым твары магутнага асілка і ўпала ў маладую, зялёную траву. Волат узняўся ўпоравень з самымі высокімі стогадовымі дрэвамі і цяжка рушыў кудысьці далей — магчыма, ён быў апошнім Волатам.

Там жа, дзе ўпала сляза Волата, заструменіў невялічкі лясны ручай з чыстай сцюдзёнай вадой.

І вось тут з-за дрэў выпаўз на ўзгорак цясляр Ганчык, спалоханы і збялелы. Раніцай ён вяртаўся ў мястэчка з суседняй вёскі, ішоў, як заўсёды, напрамкі праз лес, які ведаў не горш за сваё рамяство, і ледзь-ледзь не наскочыў проста на Волата.

Трэба сказаць, што Ганчык ні ў якія прымхі і забабоны не верыў і нічога ў жыцці не баяўся. Ды і дзіўна было б верыць у нешта і нечага баяцца чалавеку, які збіваў для навакольнага люду дыхтоўныя, шчыльныя дамавіны, а значыць, працаваў недзе паблізу ад уладанняў смерці. Але не баяцца розных прыдумаў — адно, а сустрэць у лесе сапраўднага Волата — зусім іншае, таму не будзем надта асуджаць спалоханага цяслара.

Як усякі божа чалавек, убачыўшы Волата, Ганчык спачатку даў лататы з праклятага месца, але потым вярнуўся, і, трэба думаць, не з парожняй цікавасці. Так, Ганчык калаціўся і трымцеў ад спуду, употай назіраючы за Волатам, зусім не дзеля цікаўнасці. Быў ён чалавек не тое што сквапны, але прагны да грошай, якіх ніколі асабліва не меў, і таму — зайздрослівы і ўзлаваны на ўвесь свет. Не верыў у Цмокаў і Волатаў, але чуў казкі пра іх чароўныя рэчы і пякельныя грошы. А паколькі і ў Бога не надта верыў цясляр, дык калі давялося сустрэць сапраўднага Волата — вырашыў паназіраць за ім і пашукаць потым на ўзгорку скарбаў.

Так і зрабіў, бо якраз меў з сабой рыдлёўку, а капаць вучыцца не трэба было.

«Добра, што зямелька зараз мяккая, цёплая. Знайду скарб, займею шмат грошай, кіну ўсё і пераеду ў вялікае места. Абрыдла кожны дзень спадзявацца на чыюсьці смерць, рабіць дамавіны для жабракоў-сялян і жыць паміж гэтым з выпадковых заробкаў. Куплю вялікі мураваны дом, завяду сваю справу, набяру вучняў. Есці, піць буду, колькі захачу, апранацца, як шляхетыны пан ці заможны гараджанін. Ахвярую на касцёл, дам ксяндзу некалькі залатых — усе грахі мне даруюцца, і мінулыя і будучыя. За грошы ўсё купіць можна, нават рай...»

Да палудня капаў на ўзгорку цясляр Ганчык, шукаў Волатаў скарб, прагнуў пякельных грошай. І хто ведае, можа, і знайшоў бы тое, што жадаў, але, стаміўшыся, прысеў адпачыць, убачыў ля самых ног невялічкі лясны ручай і глынуў з яго чыстай, сцюдзёнай вадзіцы.

Дзіўная салодкая млявасць разлілася па целе Ганчыка, у галаве цесляра замітусілася, і ён бязважка асунуўся на дол. Мяккая, пухнатая цемра праглынула на нейкі момант чалавека. А калі апрытомнеў — прама перад вачыма ўбачыў ён залатога жучка, што ўпэўнена караскаўся па смарагдавай сцяблінцы да сонца. Ганчык зірнуў угору, куды ўзбіраўся залаты жучок, і, ускрыкнуўшы ад нясцерпнага болю, захіліў вочы рукамі: сонечныя промні зрабіліся неверагодна яркімі і гарачымі. І яшчэ, нешта здарылася са слыхам: бездань ніколі не чуваных гукаў ахінула цесляра і павабіла за сабой у таемную далеч. Насцярожана шапталіся травы, стракатаў вясёлыя глупствы порсткі конік, крахтаў пад цяжкай ношай працавіты мураш, лёткі ветрык прарочыў хуткае шчасце і неспадзяваныя сустрэчы.

Доўга сядзеў Ганчык на лясным узгорку, прыслухоўваўся і прыглядаўся да таго нязнанага і ваблівага, што адбывалася навокал і ў ім самім.

Потым спахапіўся, выцягнуў з торбы мглоста-чырвоную пляшку (зразумела, парожнюю пасля ўчарашняга вечара) і напоўніў яе цудадзейнай вадкасцю з ляснога ручая. Азірнуўся, і позірк яго ў здзіўленні спыніўся на кінутай ля глыбокай яміны рыдлёўцы. На твары цесляра адлюстраваліся здзіўленне і дарэмныя намаганні ўспомніць мэту сваёй нядаўняй працы. Але ўсё ж успомніўшы, Ганчык весела засмяўся, паклаў у торбу мглоста-чырвоную пляшку са слязой Волата і пайшоў прэч...

Вось так усё і здарылася, а суседзі доўга не маглі ўцяміць, што раптам адбылося з іх местачковым цесляром. Чаму ён цяпер такі шчаслівы і бесклапотны, чаму кінуў збіваць труны і пачаў выштукоўваць нейкія дзіцячыя цацкі, ад якіх зусім не меў спажывы? Чаму прызвычаіўся днямі прападаць у лесе альбо на лузе, падоўгу размаўляў з малымі дзецьмі і больш не зазіраў у карчму выпіць кварту хмельнага пітва ды пагутарыць пра мясцовыя навіны з былымі сябрамі? Калі ж з кім і перакідваўся выпадкова словам, дык вельмі здзіўляў таго чалавека сваёй незвычайнай назіральнасцю і вастрынёй зроку і слыху. Бачыў характава там, дзе іншыя бачылі звыклы штодзённы побыт, чуў прыгожую мелодыю там, дзе астатнія чулі толькі бразгат і грукат альбо не чулі нічога ўвогуле. Быццам ведаў нейкую таямніцу, якая была для яго найвялікшай каштоўнасцю ў жыцці і пра якую не хацеў нікому распавядаць.

А яшчэ дзіўна: вясну і ўсё лета хадзіў Ганчык па зямлі нібы ў зачараваным сне, прагавіты да характава і прыгажосці наваколля, ніводзін чалавек не бачыў яго заклапочаным і незадаволеным, а пад восень, калі прыйшоў час залатому жуку ўзбірацца да сонца не па зялёнай, а па залатой сцяблінцы, — спахмурнеў і асунуўся, зрабіўся нейкім самотным і няўважлівым. І хоць выпадалі дні, калі зноў бачылі яго людзі вясёлым і шчаслівым, але здаралася такое ўсё радзей і радзей, ажно пакуль Ганчык зусім не знік аднойчы з мястэчка.

Куды, навошта пайшоў чалавек? У зімовыя халады, у снягі і завеі, а куды і па што далей — невядома.

І дзе быў, адкуль вярнуўся вясной, як толькі сышлі гаваркімі ручаямі маўклівыя грувасткія сумёты, — зноў жа не распавёў нікому, хоць і дапытваліся ў яго найболш

настырныя і цікаўныя. Адно зразумела: вялікага шчасця не пабачыў у іншых краях чалавеча, бо вярнуўся знясілены і схуднелы, чорны тварам і злосны маўленнем; дзень пры дні праседжваў у карчме, абьякава і халодна пазіраючы на людзей і быццам скрозь людзей. Толькі часам усхопліваўся і, сціснуўшы галаву рукамі, кідаўся з няцерпным крыкам некуды ў лясны гушчар, і тады жудасна рабілася местачкоўцам, крыжаваліся богабаязна і палахліва глядзелі ўслед звар'яцеламу цясляру.

Усё ж аднойчы ў карчме, заахвачаны тутэйшымі выпівохамі, добра пачаставаны нейкімі надзіва шчодрымі вандроўнымі шкалярамі, а можа, проста даведзены да адчаю безвыходнасцю і знямогай, не вытрымаў цяслар сваёй маўклівай адзіноты і распавёў цікаўным пра сустрэчу на лясным узгорку з Волатам, пра цудадзейнае пітво з ляснога ручая, якое ператварае шэрае, панылае жыццё ў чароўны шматкаляровы сон, абуджае змерлыя пачуцці і абвастрае ўспрыманне навакольнага свету. Паведаў, як скончылася вадкасць у мутна-чырвонай пляшцы, высах ручай з Волатавай слязы і як немагчыма зрабілася жыць сваімі ўласнымі пачуццямі, уласным сэрцам, зрокам і слыхам. Прыдчыніў таямніцу сваіх зімовых вандровак у пошуку Волата, пошуку безвыніковым і дарэмным, як блуканне па лясным гушчары і чаканне на ўпамянёным ужо ўзгорку.

Няшмат хто з слухачоў паверыў у Ганчыкаву гісторыю, а зразумелі яе яшчэ менш. Толькі адзін шкаляр сказаў, што чытаў у старажытнай лацінскай кніжцы пра Волатаў, і пачаў з разумным выглядам тлумачыць нешта пра неадпаведнасць дробных і мізэрных чалавечых пачуццяў высокім і адухаўлёным пачуццям Волатаў, якія ўжо не багі, але яшчэ не людзі, пра земляроба-паэта Гесіода, невідучага грэка Гамера, пра легендарны залаты век... Але ўсім хутка апырклі яго вымудроністыя і незразумелыя словы, таму налілі празмерна вучонаму шкаляру адразу тры поўныя келіхі добрага старога віна, і вось ужо сціхся хлопец на вялізным дубовым сталі і мусіў бачыць залаты сон пра сваіх любімых грэкаў, сляпцоў і земляробаў.

Змоўк і Ганчык-цяслар і ніколі потым не ўспамінаў болей пра сваю незвычайную прыгоду. Неўзабаве ён зноў пачаў збіваць дыхтоўныя, шчыльныя дамавіны для местачкоўцаў і сялян, і хутка людзі забыліся на яго колішнія дзівацтвы і незразумелыя прыдумкі.

Толькі калі-нікалі заўважаў хтосьці з суседзяў у руках сваіх дзяцей нейкія хітрыя, вясёлыя цацкі, успамінаў тады пра Ганчыкавы пераўвасабленні, згадваў неверагодную гісторыю пра сустрэчу цесляра з Волатам.

Ды вось яшчэ карчмар кляўся сваім нетутэйшым богам, што ў той час, калі распавядаў Ганчык сваю гісторыю вандроўным шкалярам, скацілася па счарнелай, высахлай шчацэ цесляра буйная празрыстая слязіна і дзынькнула ледзь чутна аб падлогу. І быццам выскачыў аднекуль маленькі пачварны гном, выхапіў з-за пасака пляшку, зачэрпнуў у яе чалавечай слязы і, пераможна піскнуўшы нешта сваім брыдкім звярыным галаском, знік у цёмным падпечку.

Але хто паверыць у такія казкі, ды яшчэ — карчмару?..

ЧАРНАКНІЖНІК

Жыў-быў калісьці на землях Княства чалавек, што прыдумаў гісторыі, ад якіх нават у самых смелых і адчайных рыцараў кроў застывала ў жылах ад боязі і жудасці.

«Кард-казачнік» — з д'ябальскай усмешкай называў ён сам сябе, «Кард-кніжнік» — з павагаю называлі яго ў палацы Уладара, «Кард-чарнакніжнік» — трыожна перашэптваліся пры яго з'яўленні простыя людзі і палахліва хавалі вочы, у якіх тоіўся жах.

У дзяцінстве Кард быў звычайным хлопчыкам: лавіў блакітна-жоўтых матылёў на лузе, вудзіў рыбу ў сцюдзёнай рачулцы, зімой ляпіў з сябрамі снегавую бабу з чырвонай морквай замест носа і чорнымі вугельчыкамі замест вачэй.

Вось толькі ніколі не бачыў ён сноў: ні будзённых чорна-белых, ні каляровых святочных.

Але якая ўрэшце чалавеку розніца, сніць ён штосьці ноччу ці не, якая з гэтых сноў карысьць: у кішэнь іх не пакладзеш і на лусту хлеба не намажаш. Затое Кард ніколі нічога не баяўся: прайсціся ноччу па лесе альбо забрысці на стары могільнік з пахілымі крыжамі і нясклепістымі капліцамі было для яго надзвычай проста, і не выклікала гэта ніякіх звышнатуральных пачуццяў і ўяўленняў.

Праславіўся Кард тады, калі прыйшоў у палац Уладара і распавёў сваю першую жудасную гісторыю.

З таго часу золата пацякло ў яго скарбонку ракой, а ліхая слава ў народзе разлілася яшчэ шырэй.

Праўда, прыдворны летапісец згадваў, што і раней калісьці прыходзіў у палац Уладара юнак па імені Кард, таксама распавядаў нейкую гісторыю, але быў асмеяны і выгнаны прэч не толькі з палаца, але і з княства ўвогуле.

Невядома, той гэта быў Кард ці іншы, але Кард-чарнакніжнік з'явіўся ў палацы ўжо ў немаладым узросце і ў сталым розуме. Дзе ён бадзяўся да гэтага часу — таксама невядома; у народзе хадзілі чуткі пра навучанне яго ва ўсходніх халдзеяў і алхімікаў,

іншыя сцвярджалі, што бачылі яго ў пячорах мясцовых ведзьмакоў і варажбітоў, вось толькі незразумела, што яны самі ў тых пячорах рабілі, калі яго там бачылі.

Уладар княства акрамя сваёй жорсткасці і ваяўнічасці славіўся яшчэ бязмежнай любоўю да неверагодных прыдумаў і таямнічых гісторый. Таму ў яго палацы заўсёды тулялася процьма розных махляроў, ашуканцаў, аматараў лёгкага жыцця, вандроўных шкаляроў і бяздомных валацуг, якія цудоўна суіснавалі разам з паважнымі мудрацамі, астралагамі і паэтамі, бо мелі той жа занятак і той жа заробак.

Шмат цікавых і загадкавых гісторый паведалі яны Уладару, але Кард пераўзышоў іх усіх, і нават у гэтых людзей, якія рэдка вымяралі сваё жыццё паняццямі сумлення і закона Божага, нават у гэтых людзей адымала мову і валасы шавяліліся ад жудасці, калі Кард-чарнакніжнік заканчваў адну з сваіх чарговых гісторый. А сам ён толькі смяяўся: ах, які д'ябальскі і незямны быў той смех!

Рука не варухнулася б занатаваць тут хаця адну з пякельных прыдумаў Карда-чарнакніжніка. Але памятаеце казку Шарля Перо пра Сінюю Бараду? Кажце, — яна вельмі страшная? Ды не, яна н е в е л ь м і страшная, яна хутчэй таямнічая. А што, калі б вам апісалі падрабязна і з асалодай, як Сіняя Барада забіваў усіх сваіх жонак і пры гэтым кожны раз ператвараўся ў нейкую новую фантастычную пачвару, якіх ніколі не бачыла шматпакутная зямля? Альбо — маляўніча паведалі пра сад, дзе хлопчыкі і дзяўчынкі гушкаюцца не на арэлях, а на вялізных, пасінелых языках павешаных нябожчыкаў з асалапелымі вачыма і крумкачамі на плячах.

«Людзі павінны заўсёды нечага баяцца, інакш яны не будуць баяцца нікога», — важна казаў Уладар і не шкадаваў золата для Карда. Вычварныя казкі перапісваліся па загаду Уладара шматлікімі перапісчыкамі, а затым распаўсюджваліся ў народзе і ў прымеркі чыталіся ў кожнай сям'і.

«Людзі любяць жахлівыя прыдумкі і байкі пра ваўкалакаў і відмаў, пра багвянага цмока і начных пачвар, яны з вар'яцкай асалодай, халадзеючы ад жаху, уяўляюць услед за мной павука велічынёй з замкавую браму і маленькага чырвонага чалавечка з пазногаць. Як бяздумныя начныя матылі на агонь, ляцяць людзі на цяпельца жуды і адвечнай боязі. Я, ва ўсякім разе, атрымлівую за сваю хлусню грошы, яны ж — толькі начныя кашмары», — думаў Кард-казачнік, у чарговы раз страсаючы ў

скарбонку золата і з пагардай пазіраючы на анямелых ад жаху ўладара і ягоных прыдворных.

Так і прайшоў свой нядоўгі зямны шлях слынны Кард-чарнакніжнік, купаючыся ў золаце, уладзе і чалавечай нянавісці. Пабудаваў палац, багацейшы за палац самога Уладара, але такі пачварны з вонкавага выгляду, што богабаязны чалавек не адважваўся і за вярсту падыходзіць да таго месца. Адны толькі служкі асмельваліся ўвайсці ва ўнутраныя пакоі, але, хаця і мелі за сваю працу вялікія па тым часе грошы, доўга не вытрымлівалі і змяняліся новымі. Пасля той-сёй пад строгім сакрэтам прагаварваўся жонцы пра дзіўныя, нечалавечыя звычкі чарнакніжніка. Ну, а што ведае жанчына — ведае ўвесь свет. Шмат чаго распавядалі суседзям тыя белагаловыя жанкі, і ўсе яны абавязкова ўзгадвалі пакой са шкляным дахам і ружовымі сценамі, дзе спаў Кард-чарнакніжнік, абавязкова ўдзень і з найбольшай асалодай у сонечнае надвор'е. Сноў жа, як меркавалі добрыя людзі, той вядзьмак увогуле не бачыў.

Але вось прыйшла чарга і да яго, чарга, якая не абмінае на гэтай зямлі нікога: ні святога, ні грэшнага, ні жабрака, ні магната; ні разумніка ні дурня. Памёр Кард-казачнік, памёр у страшэнных пакутах; але дзесьці на апошняй мяжы праясніўся яго замглены прадсмяротнымі кашмарамі розум, і ён паспеў запісаць сваю апошнюю казку. А потым адышоў у іншы свет з шчаслівай дзіцячай усмешкай на прасветленым твары.

Няшмат хто паспеў прачытаць тую казку, бо Уладар знішчыў яе (адзіную з усіх казак Карда), неўзабаве пасля таго як прачытаў. Але той-сёй паспеў, хаця кожны з тых шчасліўчыкаў пасля зусім па-рознаму перадаваў яе змест нашчадкам.

Паспрабуем з іх слоў зрабіць гэта і мы і на тым скончым свой аповяд, бо лепшага канца ўсё роўна не прыдумаць...

«І з'явіўся яму Голас, пра які ён ніколі не пісаў у сваёй хлусні, і сказаў з распаччу:

— Кард, Кард, усё жыццё ты хлусіў іншым, а зараз памёр і зразумеў, што хлусіў сабе. Ці ведаеш, што чакае цябе там, Кард?

— Цемра?..

— Не. Не.

— Тады — пекла?..

— Не, Кард. На жаль — не.

— Няўжо — рай?

— Не блюзнер. Ты не здагадваешся?

— Што ж яшчэ?

— Ты, Ты, Кард, з усімі сваімі прыдумкамі і не бачанымі пры жыцці кашмарамі.

— Я?! Злітуйся. Лепш пекла...

— Не. Бо пекла сапраўды лепш. Ты сам стварыў сабе свет для вечных пакут. А кніжнікі заўсёды адпраўляюцца ў краіну іх уласнай фантазіі. Ты гэтага не ведаў?

— Я не ведаў нічога. Я жыў. Я прадаваў сваю фантазію за грошы і ўладу, а не ствараў вечныя сусветы.

— А цяпер каешся?

— Каюся. Відаць — як і кожны.

— Як і кожны... У цябе ёсць магчымасць самому выбраць адну з уласных прыдумаў для апошняга прытулку. Заплюшчы вочы — і ўспомні самае светлае.

Ён змружыў павекі і з безнадзейным адчаем аддаўся ва ўладу памяці. Хвалі яе панеслі Карда хутка-хутка, далёка-далёка.

І хаця бераг быў зусім блізка, Кард баяўся яго і ўцякаў усё далей.

Выспа.

Ён сам прыдумаў яе, Выспу Забойцаў: тут сабраліся забойцы і іх ахвяры з усяго свету і кожны вытварае сваё злачынства адзін перад адным шмат разоў, да бясконцасці. Улюбёная казка Уладара, якую неаднойчы прыходзілася яму распавядаць, вось чаму наскочыла на яе рака памяці.

— Не, лепш бы пекла...

— Хочаш паспрабаваць яшчэ раз?

Зноў мяккія зманлівыя хвалі панеслі рэшткі душы Карда — далей, па рацэ памяці.

Але як заповоліла сваю плынь рака, як сцішылася, палагаднела.

Што гэта?

Гэта — возера. Возера Кровазмяшання. Прыдумка, з якой пачалася бліскучая кар’ера Карда-казачніка.

Лепш бы пекла, лепш бы Выспа.

— Злітуйся, вярні назад.

— А можа, яшчэ раз?

— Навошта? Усё аднолькавае, нават яшчэ горш.

— І ўсё ж паспрабуй апошні раз. Цяжка назусім губляць веру ў чалавека.

Куды далей? Дзе заканчваюцца жудасць і пачварнасць, нянавісць і хлусня?

Нідзе. Усюды пачынаюцца.

І рака зноў пачынаецца, гоніць свае брудныя воды прэч ад возера, усё хутчэй і хутчэй. Цікава куды? Усё далей і далей. Можа, у мора? Пагойдваюцца на стомленых хвалях асклепкі душы. Мора Усёпрадажнасці і Усіхкупляльнасці? Напэўна, іншага ж не прыдумаў. Дык ці варта было зноў, у апошні раз?

Нехта крычыць?

Плача?..

Спявае?!

Спыніцца, спыніцца. Хто ты, што плачаш, што крычыш?

— Спяваю! Ты не пазпаеш мяне, Кард? Я твая першая песня, Песня Вясны і Кахання. Памятаеш, як ты прыдумаў мяне ў юнацтве, а потым забыўся назаўсёды? Уладар высмеяў цябе за мяне і выгнаў прэч з Княства.

— Першая песня? У мяне была першая песня... Пра вясну, каханне, пра што яшчэ?

— Пра маленькую хатку ў небе і срэбнагалосага жаўрука на зямлі.

— Хатку ў небе? Можа, наадварот?

— Не-не, ты проста тады няправільна паставіў лагічны націск і парушыў дзеля рыфмы сінтаксічную будову сказа, таму так смешна атрымалася.

— Які дурань! А ўрэшце — якая розніца? Яшчэ цікавей: хатка ў небе!

— Маленькая хатка ў небе!

— Жаўрук на зямлі!

— Срэбнагалосы жаўрук на зямлі!

— Мая першая песня. Зняважаная і забытая, ніколі не напісаная і нікому потым не прачытаная. Дзякуй табе, што адгукнулася, заспявалася на шляху ў бездань, дала апошні прытулак у маленькай утульнай хатцы пад чыстым бязвоблачным небам...

І Голас знік».

І галасы зніклі.

ЗАПАВЕТ МАЙСТРА

Пад шкляным купалам у садзе мастака вырасла дзівосная кветка.

«Гэта сапраўдны цуд!» — захапляліся ёю людзі і кожны дзень прыходзілі любавацца незвычайнай раслінай.

Стары мастак, калі выпраўляў сваіх вучняў маляваць кветку, так і загадваў: «Намалюйце цуд».

Але міналі гады, і людзі забыліся на дзівосную кветку, бо ў кожнага з іх было шмат яе малюнкаў, зробленых вучнямі мастака, бо за гэты час з'явілася мноства іншых кветак, яшчэ прыгажэйшых.

Толькі вучні мастака па-ранейшаму паслухмяна малявалі «цуд» і прыносілі свае працы на суд настаўніка.

І калі да славутага майстра запісаўся новы вучань — ён таксама атрымаў загад намаляваць цуд.

Вучань пайшоў у сад і намаляваў шкло, пад якім расла кветка.

«Што ты намаляваў?!» — жахнуўся мастак

«Цуд», — адказаў вучань і даверліва зірнуў у спалоханыя вочы настаўніка.

Калі стары мастак памёр, ён пакінуў сваю майстэрню, камяніцу і сад менавіта гэтаму вучню.

А на развітанне сказаў:

«Цяпер ніхто не малюе кветкі, але толькі шкло, пад якім яны растуць, толькі ваду, якой іх штораціцы паліваюць. Ты першы пайшоў па такім рызыкаўным шляху і дасягнуў вялікіх поспехаў у тэхніцы выяўлення. Каму, як не табе, заступіць па маё месца і вучыць іншых.

Абядай мне толькі, што калі адзін з тваіх вучняў намалюе раптам замест шкла кветку,— ты не прагоніш яго і дапаможаш перамагчы цябе...»

Але калісьці кветка вырасце не пад шкляным купалам, а побач з ім.

Крывіцкі апокрыф

Белабог і Жыва

Быў сабе Бог. І была сабе Багіня. Спачатку яны жылі па-асобку, кожны ў сваім свеце: Белабог на Небе, а Багіня-Жыва на Зямлі.

На Зямлі не было яшчэ ані дрэў, ані жывёлаў, ані людзей, толькі Багіня-Жыва ды Відмы, якія вакол яе раіліся і ёй прыслужвалі. Відмы ўзнікалі з пачуццяў Жывы і таму былі недаўгавечнымі, а Жыва пачувалася самотнай.

А з думак Белабога ўзнікалі Духі, якія віліся вакол Бога, але не прыносілі яму спакою. Усясвет, які мы ведаем і якім захапляемся, нарадзіўся з кахання Белабога і Жывы, але сталася так не адразу.

Першая сустрэча багоў скончылася сварбой. Бо Жыва была самотная, але ганарлівая, і Відмы бясконца нашэптвалі ёй ліслівыя слоўцы пра ейную прыгажосць. А Белабог быў мудры, але невымерна велічны, і неспакойныя Духі перашкаджалі яму схіліць галаву перад прыгажосцю Жывы.

Стыхіяй Белабога была музыка, якая гучала паўсюль, дзе ён з'яўляўся, але не ператварылася яшчэ ў мелодыю стварэння; страсцю Жывы быў танец, але таньчыла яна ў абсалютнай цішыні і не ведала рытму, які перайначвае бязлад у гармонію.

Калі загучала музыка і Белабог ва ўсёй нябеснай велічы з'явіўся перад Жывай, схамянулася Багіня і ўжо пусцілася было ў агністы танец, з якога мусілі нарадзіцца на Зямлі жывыя істоты, але раптам заўпарцілася і не схацела скакаць пад чужую дудку.

“Ты – Багіня, ты – Хараство, ты – Моц, ты сама можаш стварыць, каго захочаш”, – нашэптвалі Відмы. Адварнулася ганарлівая Жыва ад Белабога, а Відмы выкацілі з таёмнага месца вялізнае Яйка, якое спарадзіла Жыва са сваёй самоты. Пакрыўдзіўся мудры Белабог на ганарлівую Жыву, а яшчэ больш абурыла яго з'яўленне пачварнага Яйка, створанага з пыхі, а не з вялікага Кахання. Суцішыў музыку Белабог і адляцеў на Неба ў акружэнні раз'юшаных Духаў.

А Жыва ўзялася наседжваць Яйка, з якога мусіла з’явіцца дзіця Багіні, першая жывая істота на Зямлі. Вялікія надзеі ўскладала на гэтае дзіця Жыва, бачыла ў ім канец сваёй самоты, прагнула любові і цеплыні. Але не спраўдзіліся мары Багіні, бо няма ў адзіноце любові і той, хто не аддаў сябе, нічога не атрымлівае ўзамен. З Яйка вылупіўся Нелюдзь, брыдкае і недасканалае стварэнне: ні дрэва, ні звер, ні чалавек. Нават Відмы жахнуліся, убычыўшы яго і толькі Жыва працягнула дрыжачыя рукі да свайго няўдалага дзіцятка. Але Нелюдзь угледзіў у сумных вачах Багіня ўласную пачварнасць і люта ўзненавідзіў гэты свет, а больш за ўсіх сваю стваральніцу -- Жыву. Укусіў ён працягнутую руку Багіні, рыкнуў злосна і ўцёк у цемру, схаваўся ў непраходнай багне.

Засмуцілася Жыва, апанавала яе туга вялікая і пачуццё віны: перад няшчасным Нелюдзем, перад адрынутым Белабогам, перад недаствораным Усясветам. Стала Багіня сохнуць ды паміраць, а разам з ёй і ўся Зямля. Паляцелі Відмы на Неба, прабіліся праз акружэнне Духаў, сталі прасіць Белабога ўратаваць прыгажуню-Жыву.

Зміласцівіўся магутны Дажбог, зноў сышоў на Зямлю, загучала чароўная музыка, Жыва ачуныла, устрапянулася і пусцілася ў агністы танец. Духі і Відмы ўтварылі карагод вакол Багіні, якая таньчыла для Белабога, ахвяравала яму сваё Каханне. І тады музыка Белабога сталася мелодыяй стварэння; а ў танцы Жывы з’явіўся рытм, які перайначваў бязлад у гармонію.

Мінаў дзень за днём, а музыка Белабога не сціхала, ноч змянялася ноччу, а Жыва не спыняла свой танец. Неба і Зямлю з’яднала Каханне. Спачатку на Зямлі з’явіліся кветкі і дрэвы, потым рыбы, жывёлы, птушкі, і толькі людзі не прыходзілі на свет, бо памяць Жывы азмрочвала цень Нелюдзя. Тады мудры Белабог, спытаў у Багіні, якое з дрэў ёй найбольш падабаецца. Жыва падыйшла да срэбранага ясеня і дакранулася да яго нага ствала. Белабог узмахнуў рукой і ператваралася выбранае Багіняй дрэва ў прыгожага хлопчыка.

Так на Зямлі з’явіўся Ясень – першы з людзей. Усцешылася пяшчотная Жыва, атрымаўшы цудоўнага сына. А магутны Белабог вярнуўся на Неба, якое не мог пакінуць без дагляду. Але Бог не забываўся на Жыву і часта адведваў яе і Ясеня.

Ясень

Жыва апекавалася Ясенем і спасцігла радасць мацярынства. Пад наглядом Багіні хлопчык рос моцным і разумным. Зразумеў ён, чаму Сонца сыходзіць на Захад, а з'яўляецца з Усходу і чаму Месяц толькі паўтарае гэты шлях, а не выходзіць насустрач. Зведаў, які цяжар выпрабоўвае сузор'е Вагаў, і куды кліча самотная Паўночная зорка. Патрапіў мякка і бязгучна ступаць па Зямлі, але цвёрда стаяць на нагах падчас буры. Адчуў сутнасць агню – яму адкрылася існасць камня, прызнаў братамі звяроў і птушак – яны перасталі лічыць яго ворагам. Навучыўся будаваць жылло, здабываць і гатаваць ежу, а яшчэ змайстраваў сабе дудку і граў на ёй у вольныя хвілі, чым вельмі ўсцешыў Белабога.

Багіня-Жыва не магла нарадавацца поспехам сына, адно толькі яе непакоіла: чым дарослей Ясень станавіўся, тым радзей усміхаўся, а ў вачах ягоных нараджалася нейкая туга. Неадольная сіла цягнула юнака да дрэў, гадзінамі мог ён сядзіць на траве пад якім-небудзь вязам, і ўслухоўвацца ў шэпт лістоты, нібыта хацеў зразумець мову дрэў. “Гэта самота. Наш сын не можа быць адзіным чалавекам на Зямлі”, -- пажалілася Жыва Белабогу, калі той чарговы раз спусціўся з Нябёсаў. Белабог зірнуў на Ясеня, які стаяў, абняўшы тонкі ствол маладой бярозы, нібыта хацеў навечна зрасціся з дрэвам. “Так, самота. Істота дрэва змагаецца ў ім сутнасцю чалавека”. “Трэба стварыць іншых людзей. Калі яны ўсе будуць падобныя на Ясеня, Зямля стане прыгажэйшай”. “Так, але калі людзі заселяць Зямлю, на ёй забракне месца для Цябе”. “Ведаю. Мой час завяршаецца...”. “Нарэшце я забяру цябе з сабой на Нябёсы...” “Згода. Але спачатку... Ты памятаеш тую мелодыю, мой уладару?” “А ты не развучылася яшчэ танчыць свой агністы танец, мая чараўніца?”

Так на Зямлі зноў загучала мелодыя стварэння. Жыва пусцілася ў агністы танец, Белабог узмахнуў рукой і ўсе дрэвы з бліжэйшага гаю ператварыліся ў людзей: мужчын, жанчын, падлеткаў, дзяцей. Толькі старых сярод іх не было, бо ўсе дрэвы ў гаю былі яшчэ маладымі. А ў абдымках Ясеня аказалася юная прыгажуня Бярозка... Затрымцела спалоханая дзяўчына, анямеў ад здзіўлення Ясень, а калі разняў рукі, усёроўна не мог адвесці вачэй ад Бярозкі, як і яна ад яго.

Людзі з чароўнага гаю разышліся па ўсёй Зямлі, хто бліжэй, хто далей, Ясень з Бярозкай сталі жыць разам. А Багіня-Жыва адляцела з Белабогам на Неба, пакінуўшы за сабой права раз на год наведваць Зямлю і сачыць за лёсам свайго сына. Відмы ж,

якія прыслужвалі Жыве, не схацелі жыць на Нябёсах у таварыстве Духаў Белабога і засталіся на Зямлі, ператварыўшыся ў лесавікоў, вадзянікоў, русалак, ведзьмаў ды ў іншых дзіўных стварэнняў.

Ясень і Бярозка

Ні ценю тугі не засталася ў вачах Ясеня. Увесь навакольны свет напоўніўся каханнем да Бярозкі. Пра яе прыгажосць спявалі птушкі, яе голасам журчэў празрысты ручай, яе рукамі лашчылі юнака хвалі ляскога возера.

Пачаліся для Ясеня і Бярозкі часы шчасця, часы несамавітай еднасці двух душ і двух целаў. З паўслова, з паўруху, з паўуздыху разумелі адзін аднаго закаханыя. Што Ясень падумае, Бярозка скажа. Што Бярозка прыдумае, Ясень ужо зрабіў. Было ім радасна і працаваць разам, і адпачываць, сядзець за абедзеным сталом і гуляць па лесе, ляжаць у хмельных травах і спяваць песні. Ясень удасканальваў майстэрства грання на дудцы, а ў Бярозкі аказаўся чысты і прыгожы голас.

Калі Ясень хадзіў на паляванне, Бярозка ўпраўлялася з хатняй жывёлай. У полі працавалі разам, а каля хаты Бярозка разбіла маленькі агародчык і пасадзіла прыгожыя кветкі: астры, незабудкі, браткі, макі, званочки, півоні. Унутры жытла са з'яўленнем гаспадыні стала цяплей і ўтульней і нават сонечныя промні часцей зазіралі цяпер у вокны невялікай хаткі Ясеня.

Працяцела як адзінае імгненне Вясна, прабегла не затрымліваючыся на месцы Лета, а калі няспешнай хадой надышла пані Восень, і над Зямлёй, і над шчасцем Ясеня з Бярозкай навіслі цяжкія шэрыя хмары.

Нелюдзь

Не толькі сонечныя промні зазіралі ў вокны хаткі Ясеня і Бярозкі. Сачылі за іхнім шчасцем нядобрыя, зайздросныя вочы. Нелюдзь выбраўся са сваёй нары ў балоце і падабраўся зусім блізка да чалавечага жытла.

Быў ён сведкам стварэння дрэў і жывёлаў, бачыў з укрыцця агністы танец Жывы, чуў музыку Белабога, якая напоўніла яго трывогай і болем. Хоць быў Нелюдзь пачварны з выгляду, але адчуў характава боскай музыкі і з яшчэ большай сілай усвядоміў уласную недасканаласць. Узненавідзіў Ясеня, а потым і іншых людзей, але калі ўбачыў здалёк Бязроўку быў зачараваны характавам і дабрынёй, якія ад яе зыходзілі.

Вязрэдзіў душу Нелюдзя пяшчотны голас дзяўчыны, гадзінамі мог ён слухаць з-паблізу як Бязроўка спявае пад гукі Ясеневай дудкі. Калі Ясень сыходзіў на паляванне, Нелюдзь падкрадаўся да хаткі і назіраў, як Бязроўка палівае кветкі альбо падглядаў праз вакно, як яна завіхаецца ля печы. Нават калі Ясень і Бязроўка кахаліся ў густых травах на беразе ляснага возера, Нелюдзь быў побач, услухоўваўся, углядаўся, а па начах скавытаў у сваёй нары ад неспатоленай жарсці і самоты.

Урэшце вырашыў Нелюдзь выкрасці дзяўчыну і прыцягнуць у сваё брыдкае лагава. Але характава Бязроўкі выклікала ў яго нясмеласць, таму ён доўга не адважваўся здзейсніць задуму. Уважліва назіраў за Ясенем, як хлопец звяртаецца да дзяўчыны, як пяшчотна цалуе яе і горача абдымае. Зрабіў нават Нелюдзь вялізную ляльку з балотнай травы і ўяўляючы, што гэта Бязроўка, вучыўся наследаваць паводзіны Ясеня. Бо не прымусу, не гвалту хацеў Нелюдзь, а любові ды пяшчоты, хаця і не мог на гэта разлічваць...

Вярнуўся аднойчы Ясень з палявання і не застаў у хаце сваю каханую. Кінуўся ён у лес, выбег на луг, спусціўся да возера, але не ўбачыў ані Бязроўкі, ані чалавека, які мог яе выкрасці. Пазмрачнеў хлопец, загараваў і стаў збірацца ў далёкую дарогу. Бо не мог ён жыць без Бязроўкі, як і яна без яго. Але перад тым як адправіцца на пошукі, узмаліўся Ясень да Багні-Жывы, звярнуўся да маці-прарадзіцельніцы па дапамогу...

У сваім логаве Нелюдзь адвёў Бязроўцы лепшае месца, пазіраў на яе як на багіню, звяртаўся як да гаспадыні, а не як да нявольніцы. Але Бязроўка толькі плакала і прасілася дадому, да каханага мужа. Слёзы дзяўчыны выклікалі ў Нелюдзя спачуванне, ён спрабаваў суцяшаць дзяўчыну, але ягоны хрыплы голас і дотык ліпкіх рук яшчэ больш напалохалі Бязроўку. Дзяўчына страціла прытомнасць, збянтэжаны Нелюдзь пакінуў няшчасную ў нары, а сам вырашыў яшчэ раз папрактыкавацца ў манерах на травяной ляльцы...

Пачула Багіня-Жыва літанні свайго сына і спусцілася з нябёсаў яму на дапамогу. Адразу зразумела Жыва, хто выкраў Бязроўку, і паказала Ясеню дарогу ў

логава Нежыця. Аб адным папрасіла Багіня хлопца: “Не забівай пачварнаае стварэнне, якая паквапілася на хараство і чысціню Бярозкі. Гэта твой няшчасны брат, народжаны з маёй пыхі і неразумнасці”. Але Ясень ужо імчаўся па паказанай яму сцяжыне, і не чуў апошніх слоў прарадзіцельніцы-Жывы...

Ачуныла Бярозка, агледзелася па баках, успомніла як апынулася ў гэтай жахлівай нары і кінулася шукаць выйсця на волю. Ледзь чутны павеў свежага паветра падказаў ёй кірунак, дзяўчына выбралася з нары і ўбачыла дзіўнае відовішча. Страшыдла, якое выкрала яе, стаяла ўкленчыўшы перад вялізнай лялькай з травы і прызнавалася ёй у каханні амаль што словамі Ясеня...

І ўбачыў Ясень свайго лютага ворага, крыўдзіцеля ненагляднай Бярозкі. Вось ён стаіць перад любай, цягне да яе брыдкія лапы, дамагаецца спаўнення юрлівых жаданняў. Не раздумваючы кінуў Ясень кап’ё ў пачвару, але якраз у гэты момант страшыдла адхіснулася і кап’ё працяла грудзі Бярозкі. Закрычаў Ясень нямым голасам, выхапіў нож і кінуўся на ворага, але тут пачуў крык Бярозкі і – які цуд – ягоная каханая, жывая і здаровая, выскачыла аднекль з-пад зямлі і кінулася насустрач любаму. “Я тут, Ясю! Не забівай яго!” Так закрычала Бярозка, а Ясеня нарэшце дагналі словы Багіні-Жывы “Не забівай пачварнаае стварэнне... Гэта твой няшчасны брат...” Паглядзеў Ясень на брыдкага Нелюдзя, на працятую кап’ём травяную ляльку і апусціў нож. Нелюдзь узняў галаву і погляд, поўны пагарды, сустрэўся з поглядам, поўным нянавісці і бязмежнай зайздрасці.

Род

Мінула шмат гадоў. Нішто больш не азмрочвала шчасця Ясеня і Бярозкі, якія жылі ў любові ды згодзе. З’явіліся ў іх дзеткі, спачатку два хлопчыкі, а потым дзяўчынка. Ясень узвёў новую, прасторную хату, падрослых сыноў неўзабаве стаў браць з сабой на паляванне, а маленькая дачка старалася дапамагаць маці дома і ў агародчыку. За хатай Ясень пасадзіў вялікі яблыневы сад, які ўвесну радаваў прыгажосцю, улётку ратаваў ад спёкі, а ўвосень даваў смачныя плады.

Людзі, якія некалі вышлі з чароўнага гаю і разышліся па ўсёй Зямлі, спачатку сяліліся па-асобку, як мага далей адзін ад аднаго. Але потым абзаводзіліся сем’ямі, гаспадарчымі клопатамі ды інтарэсамі, і сталі цягнуцца да сваіх суродзічаў. У розных

месцах на Зямлі ўзнікалі маленькія паселішчы, вялікія вёскі, цэлыя мястэчкі. Вырасла невялікае паселішча і побач з жытлом Ясеня, а ён, як заснавальнік паселішча і старэйшы па-ўзросту стаў выконваць абавязкі старэйшыны. Да яго прыходзілі параіцца ў гаспадарчых справах, яго прасілі рассудзіць суседскія спрэчкі, нават шлюбы адбываліся з ягонага прылюднага благаславення, бо не было яшчэ тады святароў.

Не толькі праца ды будзённыя клопаты аб'ядноўвалі суседзяў. Вольнымі вечарамі збіралася ўся грамада ля хаты Ясеня. Мужчыны сядалі за вялікім дубовым сталом, пілі хмельны мёд і чынна размаўлялі; жанчыны мясціліся на лаве побач і абгаворвалі ўласныя справы, моладзь збіралася асобнай купкай, каб пасмяяцца ды пажартаваць, дзеці чародкамі насіліся па двары і па садзе. А потым Ясень браўся за сваю дудку, Бярозка зацягвала пранізліваю песню, астатнія жанчыны падхоплівалі, дзяўчыты і хлопцы вадзілі карагоды, дзеці з зайздрасцю глядзелі на старэйшых і таксама наладжвалі скокі.

У такі цудоўны вечаровы час, калі ўся грамада бавілася і весялілася, у глыбіні саду ўзнікала бывала дзіўная, нязграбная постаць. Самотны Нелюдзь, якому шмат гадоў назад Ясень дараваў ягоны ганебны ўчынак, часта прыходзіў пад хату Ясеня. Нелюдзь стараўся не трапляцца лішні раз на вочы гаспадару, іншых вяскоўцаў папросту баяўся, як і яны яго, але любіў бавіцца з дзецьмі Ясеня і Бярозкі. Тыя ўспрымалі яго як смешнага лесавіка, стварэнне непрыгожае, але не злое і надта забаўнае, ганарыліся перад іншымі дзецьмі такім незвычайным прыяцелем. Бярозка шкадавала небараку, частавала яго свежавыпечаным хлебам і нават даручала калі-некалі самую простую хатнюю працу, якую Нелюдзь выконваў надзвычай старанна...

Чужынцы

Але не бывае на свеце нічога вечнага, тым больш не вечнае чалавечае шчасце. Пакуль Ясень і ягоныя суродзічы вучыліся радзіць сабе на Зямлі, на Небе пачаліся прыкрыя справы. Многія духі былі незадаволеныя тым, што Белабог стварыў людзей, а яшчэ больш не падабалася ім прысутнасць на небе Багіні-Жывы, з якой Белабог дзяліў сваю ўладу і веліч.

Адзін з духаў быў асабліва ганарлівы і прагны, ён абвясціў сябе богам, назваўшыся Чарнабогам і падбухторыў многіх іншых духаў паўстаць супраць Белабога

і захапіць уладу на небе. Але не маглі створаныя з думак Бога духі зраўняцца магутнасцю з самім Створцам ды і не ўсе з іх пайшлі за Чаранабогам. Белабог і верныя яму духі адужалі воінства Чарнабога і выгналі бунтаўнікоў з Нябёсаў. Навечна і без даравання.

Зразумеў Чарнабог, што не перамагчы яму Белабога ў адкрытым баі і вырашыў дзейнічаць хітра ды падступна. Надумаўся ён сапсаваць створаных Белабогам і Жывай людзей, усчаць паміж імі спрэчкі ды бойкі, пасеяць у чыстых душах злобу ды зайздрасць, прагнасць да ўлады і багацця. Так на Зямлі пачаліся войны, а людзі, якія выйшлі некалі з аднаго чароўнага гаю, пачалі дзяліцца плямёны ды народы, на сваіх ды чужынцаў...

Аднойчы, калі Ясень ды іншыя мужчыны роду былі на паляванні, на іх паселішча напалі чужынцы. Брудныя, каржакаватыя, апранутыя ў звярыныя скуры, узброеныя баявымі сякерамі ваяры ўламваліся ў хаты, шукалі немудрагелістыя каштоўнасці, бралі ў палон жанок і дзяцей. А тых, хто спрабаваў бараніцца, забівалі на месцы.

Калі двое чужынцаў узніклі нечакана перад хатай Ясеня, Бярозка і яе маленькая дачка парадкавалі кветкі ў гародчыку. “Уцякай! – крыкнула Бярозка дзяўчынцы, але было позна. Адзін з чужынцаў схапіў дзяўчынку, іншы насоўваўся з вяроўкай у руцэ на Бярозку. Кінулася Бярозка, на таго ваяра, які трымаў яе дачку, і з усяе сілы штурхнула яго ў грудзі. Чужынец упаў, выпусціўшы ад нечаканасці руку дзяўчынкі. “Уцякай”, -- зноў крыкнула дачцэ Бярозка, і спалоханая дзяўчынка пабегла ўцякаць, але... у хату. Ваяр з вяроўкай пераможна зарагатаў і зайшоў ў хату, а другі ўстаў з зямлі, злосна вылаяўся, і занёс над Бярозкай баявую сякеру. У гэты час з хаты данёсся страшны крык, чужынец затрымаў на хвіліну руку, Бярозку кінулася на дапамогу дачцэ, але яе дагнала сякера... Упала Бярозка на зямлю як падкошаная, а ў дзвярах хаты з’явіўся Нелюдзь, трымаючы за руку перапалоханую дзяўчынку. Ubачыўшы перад сабой пачварнае стварэнне, ні чалавека ні жывёлу, чужынец анямеў ад здзіўлення, а Нелюдзь як віхор кінуўся на забойцу Бярозкі, учапіўся зубамі ў горла і перагрыз як сапраўдны дзікі звер. “Мама, матуля!”, -- закрычала дзяўчынка, падбегла да маці і прыпала да яе акрываўленага цела. Забіўшы ворага, Нелюдзь кінуўся на дапамогу Бярозцы. “Ратуй маю дачку, сябра”, -- паспела прашаптаць Бярозка, паміраючы. І сапраўды, было чуваць тупат ног, да хаты Ясеня бегла яшчэ двое ваяроў. Нелюдзь схапіў зляканую дзяўчынку на рукі і кінуўся праз сад у пушчу.

У паселішчы запалалі падпаленыя чужынцамі хаты...

Бессмяротнасць

Калі Ясень вярнуўся з сынамі з палявання, ён убачыў спаленую хату, а перад хатай – забітую жонку. Над целама маці плакала маленькая дачка, непадалёк сядзеў няўцешны Нелюдзь. Суседзі Ясеня не знайшлі на сваіх падворках нікога жывога. Дзедзі перад спаленымі хатамі ляжалі трупы жанчын, якія таксама як Бярозка спрабавалі ратаваць сваіх дзяцей ад чужынцаў.

Пахаваўшы забітых, Ясень і дарослыя мужчыны адправіліся па слядах рабаўнікоў, пакінуўшы ў паселішчы падлеткаў і нявопытных у паляўнічай справе юнакоў. Доўга выследжвалі дасведчаныя паляўнічыя сваю здабычу, зводзілі ў пасткі, забівалі здалёк, пакуль не зраўняліся колькасна з атрадам чужынцаў. І тады адбылася вырашальная бітва, у якой загінула шмат адважных паляўнічых, але не выйшаў з яе жывым ніводны чужынец і быў вызвалены вялікі палон. Многія жанчыны засталіся ўдовамі, а дзеці сіротамі, але былі і такія мужчыны, якія не знайшлі сярод палонных сваіх жонак альбо не далічыліся кагосці з дзяцей. Слёзы радасці мяшаліся са слязамі гора і жалобы.

Загінуў у гэтай крывавай бітве і старэйшына роду, Ясень. Уздрыганулася на Небе Багіня-Жыва, адчуўшы смерць свайго сына. Разагнаў Белабог цяжкія хмары, каб не заміналі душам загінуўшых ляцець у вырай. З’ядналіся ў выраі душы Ясеня і Бярозкі, ніхто ўжо не мог разлучыць іх і скрыўдзіць, як і душы іншых закаханых.

Дзеці Ясеня і Бярозкі пасадзілі на магіле бацькоў два дрэўцы: ясень і бярозу, каб засталася у людзей памяць пра іх паходжанне і слаўнае жыццё. Паселішча адбудаваўся, на месцы папялішчаў выраслі новыя хаты, утвараліся новыя сем’і, месца загінуўшых падчас чужынскага нападу занялі іх дзеці. Неўзабаве старэйшы сын Ясеня абзавёўся ўласнаю сям’ёй, а потым і ягоны брат, непрыкметна вырасла і расквітнела іх сястра, зачараваўшы не адно юначае сэрца. Род не загінуў, выстаяў і прыўмножаўся слаўнымі справамі і намаганнямі нашчадкаў Ясеня і Бярозкі.

Толькі адна істота засталася самотнаю і няўцешнаю на гэтым свеце. Над магілаю Ясеня і Бярозкі часам можна было ўбачыць дзіўнае калматае стварэнне, ні

чалавека, ні звера. Не ведалі вяскоўцы, што гэта за пачвара, адкуль з'яўляецца на магіле старэйшыны роду. Жагналіся людзі баязліва і не адважваліся падыходзіць блізка. А пачвара гадзінамі сядзела пад кронаю прыгажуні-бярозы, гайдалася ў такт ветру, пазіраючы то на магілы, то на неба, то на дудку-жалейку ў сваіх руках. Потым падносіла дудку да вуснаў, спрабавала граць, але ніводнага гуку не выдушвала з інструменту. На вачах дзіўнай істоты з'яўляліся слёзы, з горла вырываўся адчайны звярыны рык, а выпадковыя наведвальнікі могілак разбягаліся ў жаху хто куды...

На бяду Нелюдзя Багіня-Жыва стварыла яго бесмяротным.